

TAKVİM-İ TİCARET GAZETESİNE GÖRE OSMANLILARIN TİCARET ANLAYIŞI VE OSMANLI DIŞ TİCARETİ, 1866-1867*

Hasan ATİK**

Özet

19. yüzyılda ülkelerin geçirdiği sosyal ve ekonomik değişikliklerin yönünü ve durumunu, uluslararası ticaret tayin etmiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda geçirdiği iktisadi ve sosyal değişimlerine tesir eden en önemli faktör, artan uluslararası ticaret hacmi ve yabancı yatırımların boyutu olmuştur. Osmanlı'nın reform çabalarını hem iç hem de dış dinamikler açısından değerlendirmek için dönemin gazeteleri önemli bir kaynak niteliğindedir. Osmanlı'nın ticari faaliyetlerini değerlendirmek, halka aktarmak, halk arasında yayılmasını sağlamak amacıyla yayım hayatına başlayan Takvim-i Ticaret gazetesinin nüshalarında demiryolları, telgraf, ulaşım ve altyapı çalışmaları, ticari mal borsası, yabancı yatırım ve finansal faaliyetleri ile uluslararası ticaret hakkındaki konular ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın ticaretini, sanayisini, ziraatını ve reformlarını ele alan Takvim-i Ticaret gazetesinin ihtiva ettiği ticari konuları değerlendirmektir. Bu bağlamda gazete nüshaları incelendiğinde Takvim-i Ticaret gazetesi konularının ana amacı, Osmanlı ticaretinin gelişmesi ve uluslararası ticarete Osmanlı'nın ticari faaliyetlerinin artması olmuştur. Takvim-i Ticaret gazetesinin önemi, yayımlanana kadar Osmanlı'da ekonomik gündem ve düşünceleri, iktisadi kalkınma ve teklifleri yayımlayan bir basın organının bulunmamasıdır. Takvim-i Ticaret gazetesinin yayım politikası, sadece Osmanlı ticareti ve ekonomisi üzerine kurulmuştur. Gazetede demiryolu, vapur kumpanyası, telgraf, ulaşım ve altyapı üzerine kurulmuş yabancı şirketlerin Osmanlı'daki iktisadi ve siyasi faaliyetlerin yoğunluğu ve Osmanlı'da finansal sektörün gelişimi dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı Devleti, Uluslararası ticaret, Finans, Ulaşım, Altyapı

* Bu makale “Osmanlı'da Ticari Hayat: Takvim-i Ticaret Gazetesi (1866-67)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, hasanatik20@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-1136-7177.

THE TRADE PERCEPTION OF THE OTTOMANS AND THEIR FOREIGN TRADE ACCORDING TO TAKVİM-İ TİCARET TRADE NEWSPAPER 1866- 1867

Abstract

In the 19th century, international trade has determined the direction and status of the social and economic changes that countries have undergone. The most important factors affecting the economic and social changes of the Ottoman State in the 19th century were international trade and foreign investments. The newspapers of this period are important resources for evaluating the reform attempts of the Ottomans in terms of both internal and external dynamics. Takvim-i Ticaret newspaper started its publishing life with the intention of reviewing commercial activities of the Ottomans and increasing those activities among the public. Over time, the newspaper addressed railways, telegraph, transportation, infrastructure works, commodity exchange, foreign investment and financial activities, and international trade. This study evaluates the commercial issues of Takvim-i Ticaret newspaper, which discusses the trade, industry, agriculture and reforms of the Ottoman Empire in these condhalf of the 19th century. In this context, when the newspaper issues are examined, the main purpose of the Takvim-i Ticaret newspaper was the development of Ottoman trade and the increase of the commercial activities of the Ottomans in international trade. The publication of Takvim-i Ticaret newspaper is based only on Ottoman trade and its economy. Until the publication of the Takvim-i Ticaret newspaper, there was no media in the Ottoman Empire that published economic agenda and thoughts, economic development and proposals. The newspaper drew attention to the increase in the economic and political activities of foreign companies operating in fields such as railway, ferry companies, telegraph, transportation and infrastructure in the Ottomans, the development of the financial sector in the Ottoman Empire.

Keywords: Takvim-i Ticaret newspaper, Osmanlı State, International trade, Finance, Transportation, Infastructure

Giriş

19. yüzyıl, Kırım Savaşı ve Fransa-Prusya Savaşı istisna tutulursa, “Yüzyıllık Barış”ın yaşandığı bir dönemdir. Karl Polanyi, 19. yüzyılı “Yüzyıllık Barış” olarak nitelendirir ve şöyle temellendirir;

“1815-1914 arasındaki yüzyıllık barış. Az çok bir sömürge olayı olan Kırım Savaşı dışında, İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya, İtalya ve Rusya birbirleriyle yalnızca topu topu on sekiz ay süren savaflara giriştiler. Daha önceki iki yüzyıl için aynı türden bir hesaplama yapıldığında, önemli savafların yüzyıllık ortalaması altmış yetmiş yılı buluyor. Buna karşılık 19. yüzyıl alevlenmelerinin en şiddetlisi olan 1870-1871 Fransa-Prusya savaşı bile, yenilen ulusun, ilgili ulusal para birimlerinde önemli bir dengesizlik

olmadan, duyulmamış bir savaş tazminatı ödeyebilmesiyle bir yıl sürmeden sona erdi.” (Polanyi, 2017, s. 38)

K. Polanyi’ye göre, 19. yüzyılda savaşları azaltan unsur, yeni ticaret biçimlerinin elde ettiği çıkarlardır. Altın standardına bağlı olarak yeni uluslararası para ve kredi yapısı yani finansal sektörün sağladığı kesin çıkarlar ile devletler yönünü finansa çevirmişlerdir. Büyük finans kuruluşları ve çevreleri, sadece savaş-barış faaliyetlerinin finansmanı ile ilgili olarak değil, sanayi, altyapı ve yabancı sermaye yatırımları anlamında hükümetlerle birlikte çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdir. Uluslararası finansı örgütleyen bu kuruluşlar, demiryolu, telgraf, kumpanyalarla pazarlara girip, çıkarları doğrultusunda hükümetin mali ve siyasi düzenine müdahale ederek hükümetleri “barış” a zorlamışlardır (Polanyi, 2017, s. 43-45). Bu yüzyıllık barışın hemen öncesinde yani 1792-1815 arasında Avrupa’da kesintisiz bir savaş hali vardır. Yaklaşık 20 yıllık bu savaşların temelinde ekonomik bir nedenler yatmaktadır. Bu dönemde, Avrupalı ulusların dünya ticaretine egemen olma, sömürge edinme ve denizaşırı pazarların denetimini ele geçirme ile uluslararası ticarete rakipsiz kalma istekleri, savaşların baş unsuru olmuştur (Hobsbawm, 2003a, s. 73-77). Anlaşıldığı üzere, 19. yüzyılda devletlerin yaptığı savaş ve barışların nedeni, ticari ya da iktisadi olmuştur. Ticaretin ülkelerarası ilişkilerdeki kayda değer rolü, sadece 19. yüzyıla ait bir özellik değildir. Ancak, daha çok 19. yüzyıla ait olan husus, uluslararası ticaretin ülkelerin geçirdiği sosyal ve ekonomik değişimin yönü ve durumunu belirlemiş olmasıdır. Bununla birlikte 19. yüzyıldaki teknik gelişmeler, nüfusun artması, ulaşımdaki gelişmeler, ticaret ve göç hacmindeki artışlar da ekonomik sistemleri ve sosyal değişimleri hızlandırmıştır. 19. yüzyılın başlarında, çatışma ve savaşların ardından Avrupa’da başlayan sosyal ve ekonomik değişimler Avrupa dışında kalan diğer ülkelerdeki değişimin de başlangıcını oluşturmuştur (Hobsbawm, 2003a, s. 152-153; Armaoğlu, 2016, s. 17).

Osmanlı Devleti’nin de 19. yüzyıldaki iktisadi ve sosyal değişimlerine tesir eden en önemli faktör uluslararası ticaret ve yabancı yatırımlar olmuştur (Quataert, 2006, s. 894). 19. yüzyılda Osmanlı ekonomisini ve dış ticaret yapısını etkileyen ve aynı zamanda Takvim-i Ticaret gazetesinin de muhtevasını belirleyen iki önemli olay gerçekleşmiştir. Bunlar, 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması’yla birlikte serbest ticaret yanlısı politikaların ağırlık kazanması ve 1854 Kırım Savaşı’nın ardından savaşın maliyetini karşılamak üzere başvurulmuş dış borçlanma ve giderek sürdürülemez hale gelen dış

borçlanma süreci olarak zikredilebilir. 1838 Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı ekonomisinde belirleyici bir etki yaratıp yaratmadığı tartışmaya açık bir konu olsa da, Osmanlılar daha sonraki dönemlerde liberal anlayışa uygun bir ticaret rejimini uygulamaya çalışmışlardır (İnalçık, 2016, s. 241; Kütükoğlu, 2013, s. 269). Osmanlı'nın dış ticaretinde yeni bir devre başlatan bu antlaşma, Osmanlı'nın dış ticaret politikalarını şekillendirmiş ve dünya ekonomisine katılımını kolaylaştırmıştır. 1838 Ticaret Antlaşması ile yed-i vâhid usulünü kaldıran Osmanlı Devleti, olağanüstü vergi koymak ile sınırlamalar getirme hakkından da vazgeçmiştir. Bahsi geçen bu olağanüstü vergi ve sınırlamalar, Osmanlı Devleti'nin mali bunalım dönemlerinde başvurduğu ek bir gelir kaynağı olması bakımından önem arz etmektedir. Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile birlikte Osmanlılar, bu gelir kaynağından vazgeçerek dış ticarete bağımlı bir hale gelmiş ve dış borca sürüklenmiştir (Pamuk, 2017, s. 30-31). Osmanlı'nın ek gelir kaynağında yaşadığı bu kayıp, 1854 Kırım Savaşı'nda kendini göstererek ilk dış borcun gerçekleşmesine neden olmuştur. Kırım Savaşı'nı finanse etmek için alınan bu borç, Osmanlı'nın dünya ekonomisine uyum sağlama sürecini hızlandırmış ve Osmanlı'da yabancı yatırımlarla birlikte finansal faaliyetlerin artmasına neden olmuştur (Kıray, 1993, s. 197).

Osmanlı'nın dış borçlanma süreci ile birlikte yabancı sermaye, doğrudan yatırımlarla Osmanlı'daki iktisadi ve siyasi nüfuzunu artırmıştır. Bu dönemde devletin reform çabaları ile birlikte yabancı sermayenin yatırımları da görülmektedir. Yol, köprü, liman, sahil, rıhtım, demiryolu, telgraf, tramvay, tünel gibi ulaşım yatırımlarını artırdığı gibi elektrik, su, gaz gibi altyapı yatırımları ile yabancı yatırım Osmanlı yönetiminde nüfuz alanı oluşturmuştur. Ayrıca yabancı yatırımcılar Osmanlı'daki faaliyetlerini bankacılık, sigortacılık alanlarında ve sandıklar ve şirketler şeklinde de sürdürmüştür (Çakır, 2001, s. 32).

1770-1840 arasında yaşanan savaşlar, antlaşmalar ve girişilen reformlar, Osmanlı maliyesine ağır yük bırakmıştır. Osmanlı maliyesinde görülen bütçe açıklarını kapatmak için devlet, vergi kaynaklarını ve vergi denetimini artırmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir (Akyıldız, 2014, s. 36). İç borçlanma araçları olarak, *eshâm-ı mümtâze*, *tahvilât-ı mümtâze*, hazine tahvili, on senelik sergi, *esham-ı cedîde* gibi farklı vade ve faiz oranlarına sahip *eshamlar* (hisseler) kullanılmıştır. 1854'te Kırım Savaşı'nın finansmanını sağlamak için çıkarılan iç borçlanma tahvilleri ile

Osmanlı'da menkul kıymetler sektörü daha da gelişmiştir. Telgraf, demiryolu gibi ulaşım ve iletişim yatırımlarının artmasıyla da finansal faaliyetler artmıştır. Bu dönemde Osmanlı basınında Galata, borsa ve finansal faaliyet haberlerinin yoğunluğu da finans sektörünün geliştiğini göstermektedir (Al & Akar, 2013, s. 40-42).

Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda iktisadi, ticari ve finansal ilişkilerini anlamak için önemli olan bu iki tarihe değinilmiştir. Bu tarihlerle Osmanlı Devleti, dünya ticaretinin genişleyen hacmi içerisinde Avrupa'nın bol, ucuz ve temel gıda maddeleri ve hammadde ihtiyacını sağlamıştır (Pamuk, 2018, s. 3). 1800'lerin başında dünya ticareti, ihracat ve ithalat toplamı olarak 320 milyon lira iken, 1860'lara gelindiğinde toplam ticaret hacmi 1.450 milyon liraya yükselmiştir. 19. yüzyılda dünya ticaretinde görülen bu gelişme Osmanlı ticaretini de etkilemiştir. Bu durum, Osmanlı'nın hem iç dinamiklerini (reform çabaları) hem de dış dinamiklerini (ticaret ve yabancı yatırımları) yönlendirmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki yabancı yatırımlar 1850'lere kadar çok yoğun değilken, bu tarihten itibaren yabancı sermayeden alınan kredilerle demiryolu, altyapı, maden ve diğer girişimler artmıştır (Issawi, 2016, s. 182-185).

19. yüzyılda, dünyada yaşanan ticaret genişlemesinin yanında Osmanlı Devleti'nin reform çabalarını da kısaca zikretmek gerekir. Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki reform çabaları merkezileşme ve devletleştirme yönünde seyretmiştir. Askeri, eğitim, sağlık, sanayi, ulaşım, haberleşme, altyapı gibi faaliyetlerin devlet tarafından yapılmaya ve devlet ekonomisinin güçlendirilmeye çalışıldığı bir dönemdir (Tabakoğlu, 2016, s. 672). Çünkü Osmanlı dış ticaretinin dünya ticaretine uyum sağlama isteği, merkezi bürokrasinin güçlenmesini ve devletin malî disiplinini gerekli kılmıştır. Bu açıdan merkezi bürokrasi, sanayiden eğitime, eğitimden hukuka kadar hayatın her alanını yeniden düzenleme gayreti taşımıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki değişimlerini, dış ticaretle ve yabancı devletlerle girdiği ilişkilerin yanında eğitimden hukuka uzanan kurumsal yapısında yani iç dinamiklerinde de aramak gerekecektir (Abou-El-Haj, 2018, s. 145-146). Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki reform çabalarını hem iç hem de dış dinamikler açısından değerlendirmek için arşiv kaynaklarının yanı sıra dönemin gazeteleri de önemli bir kaynak niteliğindedir. Bürokrasi, reformlarını, halka ve dış dünyaya gazetelerle aktarmış, gazetelere halkı eğitici ve aydınlatıcı bir rol yüklemiştir (Ortaylı, 2017, s. 47). Osmanlı'nın kalkınma ve reform hareketlerini devlet ve halk açısından değerlendiren, yabancı devletlerle ilişkilerini, ticaret ve borsa haberlerini

yayınlayan, Osmanlı ticaret, sanayi ve ziraatını ele alan gazetelerden biri de Takvim-i Ticaret gazetesidir.

1. Takvim-i Ticaret Gazetesi ve İşlediği Konular¹

Takvim-i Ticaret gazetesi, Berlin Sefiri Jean Aristarchi, Constantin Calliady, Georg Guarracino ve Alexandre Caratheodory tarafından 20 Eylül 1865'te Hariciye Nezaretine sunulan dilekçenin 20 Ekim 1865'te kabul edilmesiyle, ilk nüshasını 3 Şubat 1866'da yayımlamıştır. Osmanlı'nın ticaret, sanayi, ziraat ve yabancı devletlerle iktisadi ilişkilerine dair haberleri, bilgileri ve anekdotları yayımlama amacı güden gazete, 15 Ekim 1879'da siyasi yayın yapma izni almıştır. Ancak bu izin, gazetenin yaptığı bazı siyasi haberler yüzünden kapatılmasına neden olmuştur (Yazıcı, 1989, s. 60-64). Takvim-i Ticaret gazetesinin varlığı ilk defa Ebüzziyâ Tevfik Bey'den öğrenilmiştir. Nesimi Yazıcı'nın Selim Nüzhet Gerçek'ten aktardığına göre, gazete Ebüzziyâ Tevfik Bey tarafından ilk olarak British Museum'da görülmüştür (Yazıcı, 1989, s. 60). Takvim-i Ticaret gazetesinin tam bir koleksiyonuna sahip olunamadığından kaç sayı çıktığı bilinmemektedir. Milli Kütüphane'de toplam 57 nüshası bulunmaktadır ve eldeki son nüshası ise 1873 yılına aittir (Takvim-i Ticaret, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar, 1962 ŞÇ.89.). Eldeki gazete nüshalarında haber ve risale yazarlarının imzaları bulunmamaktadır. Gazetenin yazı ve idari işlerinin Hasan Fehmi Paşa tarafından yürütüldüğü konusunda tarihçiler mutabıktırlar (Yazıcı, 1989, s. 60; Ertuğ, 1970, s. 209-210). Ayrıca gazetenin yazı işlerini Ahmet Mithat Efendi'nin Namık Kemal ile birlikte yürüttüğünü ifade eden kaynaklar da bulunmaktadır (Tanpınar, 2016, s. 439; Pakalın, 2008, s. 72). Ancak Takvim-i Ticaret gazetesinin yayımladığı haberlerin ve yazıların

¹ Takvim-i Ticaret gazetesinin varlığını, ilk defa Ebüzziya Tevfik Bey'den öğreniyoruz. Selim Nüzhet Gerçek'in aktardığı ve Hasan Refik Ertuğ'un basın tarihi çalışmalarındaki birkaç cümle dışında Takvim-i Ticaret gazetesi ile ilgili 1989 yılına kadar herhangi bir bilgi bulunmamış ve yayın yapılmamıştır. 1989 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu'nda Nesimi Yazıcı'nın sunduğu "Tanzimat Dönemi'nde Ekonomi Basını: Takvim-i Ticaret" adlı makale, gazeteyle ilgili çalışmalar arasında ilk ve en önemli kaynak niteliğindedir. Nesimi Yazıcı'nın makalesinden sonra Takvim-i Ticaret gazetesi ile ilgili yapılan çalışmalar tarihi sırayla şu şekildedir; Fatih Mehmet Nefes, Takvim-i Ticaret Gazetesine Göre Osmanlı Devleti'nde Ticaretin Gelişmesi ve Korunması için Alınması Gereken Tedbirler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 33-43.; Hasan Atik, Osmanlı'da Ticari Hayat: Takvim-i Ticaret Gazetesi (1866-67), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.; Fatih Mehmet Nefes, Türk Basın Tarihinde Takvim-i Ticaret Gazetesi (1866-1867), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram-ı Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.; Aziz Tekdemir, Takvim-i Ticaret Gazetesi, Takvim-i Ticaret Newspaper (Le Moniteur du Commerce), V. Uluslararası Kültür Sempozyumları: Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu - Sempozyum Bildirileri Tam Metin Kitabı - , Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Nazan Kahraman - Timur Yılmaz, KIBATEK, 2019.

konuları incelendiğinde Hasan Fehmi Paşa'nın bürokratik faaliyetleri ile paralellik gösterdiği dikkat çekmektedir.

Osmanlı ticaretini kalkındırmak ve ticari faaliyetleri halka aktarmak ve halk arasında yayılmasını sağlamak amacıyla yayın hayatına başlayan Takvim-i Ticaret gazetesi, sandık, cemiyet ve şirket haberlerini de içermektedir. 19. yüzyıl reform çabaları içerisinde Osmanlı'nın sanayi, ticaret, ziraat ve gemi seferlerine mahsus olmak üzere çıkarılan Takvim-i Ticaret gazetesinin yayımlanma amacı, ticareti yaymak ve ticaretin gelişmesine yardım etmek şeklinde gazetenin ilk nüshasında ifade edilmektedir. (Takvim-i Ticaret gazetesi, 3 Şubat 1866, Nu: 1)² Takvim-i Ticaret gazetesinde sıkça bahsedilen konular arasında finansla ilgili esham-ı umumiye, muamelat-ı ticariye ve emtia-ı borsa haberlerinin yanında demiryolu, telgraf, kaldırım ve yol çalışmaları, vapur kumpanyaları haberleri de bulunmaktadır.

Takvim-i Ticaret gazetesinin nüshalarında yer verdiği konular incelendiğinde ticarete verilen önem görülecektir. Gazetede yer alan ifadelerle göre yol, sahil, liman, demiryolu çalışmalarının yayımlanma sebebi, bu düzenlemelerin ticareti geliştirecek olmasıdır. Ziraat, zahire, pamuk ve madenlerle ilgili haberlerin yoğunluğu sebebiyle tarım sektörünün Osmanlı'nın ticarete üstünlük kuracağı sektör olarak düşünüldüğünden öne çıkarılmış ve zirai teşvikler bu açıdan değerlendirilmiştir. Yine gazeteye göre, ilim ve sanayinin gelişmesi, yayılması ticaret becerisi ile gerçekleşecektir. Takvim-i Ticaret gazetesini, dönemine göre diğer gazetelerden farklı kılan unsur ise, ticarete terakkinin en önemli koşulunu şirketleşmede görmesidir. Gazete bu açıdan cemiyetlere, sandık ve şirketlere ayrıca önem vermektedir. Finansal faaliyetleri, ticaret ve emtia borsasını, Osmanlı ticareti açısından ele alan gazete, Avrupa'daki şirketlere ve şirketleşme faaliyetlerine de yer vermektedir. Bu açıdan, gazetenin 1 numaralı nüshasında, Osmanlı'nın iktisadi kalkınmasının ancak ticaretle mümkün olduğu, ticaretin ve ticaret eğitiminin Osmanlı için önemli bir unsur olduğu, ticarete ileri oldukça servetin artacağı beyan olunmaktadır. Ticarete ve ticaret ilminde ileri gittikçe ticaret hacminin artacağı düşünülmekte ve bu sebepten dolayı Takvim-i Ticaret gazetesinin tab'ı ve neşrine karar verildiği ifade edilmektedir (TT, 3 Ş 1866, Nu: 1).

² Takvim-i Ticaret gazetesinden yapılacak olan alıntılar, metin içinde kısaltılarak verilecektir. Örneğin; Takvim-i Ticaret gazetesi, 3 Şubat 1866 tarihli 1 Numaralı nüsha için alıntı: (TT, 3 Ş 1866, Nu: 1) şeklindedir.

Takvim-i Ticaret gazetesi, Tanzimat dönemindeki ekonomik ve malî gelişmelerin, devletin ekonomik reformlarının takipçisi olmuştur. Bu gelişmelerde gazetenin izlediği politika, serbest ticaret ya da korumacılık taraftarı iktisat okullarının önerileriyle açıklanamamaktadır. Gazetede dikkat çeken husus, devletin reform programına paralel yeni tekliflerde bulunmak ve yaşanan aksaklıklara yönelik eleştirilerde bulunmak olmuştur. Gazete, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda izlediği serbest ticaret politikasına yönelik bir eleştiride bulunmamış ancak esnafı ve yerli tüccarı korumaya yönelik korumacı tekliflerde bulunmuştur (TT, 6 Ekim 1866, Nu: 36).

2. Takvim-i Ticaret Gazetesinde Uluslararası Ticaret Yazıları

Osmanlı Devleti'nin dış ticaret istatistikleri ilk defa 1878 yılında yayınlanmaya başlamıştır. 1878 öncesinde Osmanlı dış ticaretine dair ithalat ve ihracat oranlarını gösteren bir veri seti bulunmamaktadır (Pamuk, 1995, s. 23). Bu durum, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu ticari ve malî anlayıştan dolayıdır. Osmanlı Devleti'nin ticari gelirlerini fiskalist bakış açısından dolayı ticari kayıt (ithalat-ihracat) tutmak yerine, ticaretin yarattığı geliri malî gelir, hazine geliri olarak kaydetmesi, bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Genç, 2015, s. 46-48; Albayrak, 2017, s. 30). Ancak gazete haberlerinden hareketle dış ticarete dair bir izlenim oluşabilmektedir.

Gazetenin ticarete yönelik yazıları, Osmanlı ticaretinin kalkınmasına yönelik eleştiri ve tekliflerde bulunmaktadır. Gazetenin neredeyse her nüshasında ticaretle ilgili haber ve risaleler bulunmakla birlikte bunların çoğu Osmanlı ticaretinin geliştirilmesi ve milli servetin artırılması üzerine yazılardır. Örneğin, sahil, liman, yol, kaldırım düzenlemeleri alışveriş ve ticaret yollarının açılması ve ticaretin kolaylaştırılması açısından ele alınmıştır. Kalkınma yazılarının dışında vapur kumpanyalarına, gümrük ve eşya ambarlarında kalan eşyaların müzayedesine, Avrupa ülkelerinin ithalat ve ihracat oranlarına, Osmanlı topraklarına giren gemi sayılarına dair bilgiler de yer almaktadır. Uluslararası siyasi ve ticari haberlerin yoğunluğu da dikkat çekmektedir. İngiltere'de artan şirket iflasları, Fransa ve İngiltere'de bankaların yaşadığı krizler, Fransa-Prusya sürtüşmesi, Avusturya, Prusya, İtalya arasındaki savaş ve barış görüşmeleri, Girit Ayaklanması, Balkan coğrafyasındaki krizler ticareti ve borsa faaliyetlerini etkilediği için yayımlanmış, finans ve ticaret açısından değerlendirilmiştir.

Uluslararası ticareti ve finansal sektörünü etkileyen unsurlardan biri de telgraf hattının kurulmasıdır. Londra’da ve Paris’te tüccar, sarraf ve bankaların iflaslarının telgrafla bildirilmesi üzerine Osmanlı finansal sektöründe de bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu yüzden gazetenin, uluslararası siyasi ve iktisadi konulara dair yoğun takibi dikkat çekmektedir. Agra&Masterman Bankası’nın yanlış hesaplanan muhasebe işlemleri (TT, 16 H 1866, Nu: 20; TT, 23 H 1866, Nu: 21), Avusturya ve İtalya arasında Venedik Körfezi’nde bir deniz savaşı meydana geleceği ve ayrıca Prusya’nın Avusturya’yla Viyana’ya yakın bir yerde savaşa gireceği (TT, 28 T 1866, Nu: 26) haberlerinin doğruluğu ya da yanlışlığı Osmanlı esham-ı umumiyyenin üzerinde bir etki yaratacağı için gazete, bu tür haberleri de kendi finansal görüşü çerçevesinde değerlendirmektedir. Takvim-i Ticaret gazetesi, borsada “terakki” (yukarıcı) taraftarıdır. Takvim-i Ticaret gazetesi, esham fiyatlarının düşmesini isteyen “tedenni” yanlısı gazetelerin yalan, yanlış ve spekülasyon haberlerini düzeltme ve doğrusunu yayımlama amacını taşımaktadır.³ Takvim-i Ticaret gazetesinin her nüshasında yayımlanan “esham-ı umumiye fiyat cetveli”nin konusu olan esham-ı umumiye, borsada işlem gören ana kağıtlardandır. Esham-ı umumiye, yani %5 faizli konsolid’dir. Bu borçlanmanın bir adı da “Birinci Tertip Umumi Borçlar”dır. Bu borç sözleşmesi, Londra’da faaliyet gösteren General Credit and Finance ile Osmanlı hükümeti arasında imzalanmıştır. Esham-ı umumiye ile diğer tahvil borçları birleştirilmiş ve piyasada kalan kağıtlar toplanmıştır (Akyıldız, 2001, s. 308). Çıkarılan bu konsolidler, borsanın lokomotifini olmuş ve uluslararası piyasalardaki hareketliliklere göre borsa oyunlarına konu olmuştur. Yurtdışından telgrafla gelen haberler, günlük fiyat değişimlerine neden olmuştur (Al & Akar, 2013, s. 65; Kazgan, Ateş, & Koraltürk, 1999, s. 292). Ayrıca borsada işlemlerin büyük çoğunluğu, yabancı banka ve sermayedarlardan alınan krediler ile ve yabancı şirketlerin hisselerine ortak olunarak gerçekleşmektedir. Ticaret ve sanayi sektörleri, borsayla içiçe olduğundan borsadaki fiyat değişimleri ticaret ve sanayi sektörlerinin

³ Takvim-i Ticaret gazetesinde muamelat-ı ticari ve esham-ı umumiye gibi borsa haberlerinde konsolidçiler, tedenni taraftarları ve terakki taraftarları şeklinde ayrılmaktadır. Tedenni (aşağıcılar), kambiyo kurunu aşağı seviyede tutmak isteyenler anlamına gelmektedir. Terakki (yukarıcılar), kuru yüksek seviyede tutmak isteyenler anlamındadır. Tedenni taraftarları, konsolid’in birkaç kuruş terakki edeceğini anlayıp havale muamelelerini yaparak kuru kendilerine göre ayarlamaya çalışmaktadır. Bu yüzden bazen yalan ve yanlış haberlerle kambiyo kurunu kendilerine göre manipüle etmeye çalışmaktadırlar. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Haydar Kazgan, Toktamış Ateş, Murat Koraltürk, Tanzimat Sonrası Siyasal Gelişmeler, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Finans Tarihi 1. Cilt, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1999, s. 292.; Takvim-i Ticaret gazetesi, “terakki” taraftarıdır ve finansal işlemlerde “tedenni” taraftarı konsolidçilerin yalan ve yanlış haberlerin doğrusunu yayımlama amacı gütmektedir.

sermayedarlarını etkilemektedir (Karaman, 2005, s. 90-91). Bu açıdan Takvim-i Ticaret gazetesi, haftalık finansal işlemlerini “hülasa-i muamelat-ı borsa” başlığı altında yorumlamaktadır.

Demiryolu, vapur kumpanyası, şirketler ve doğrudan yatırımlar şeklinde Osmanlı’ya giren Avrupa finans ve sermayesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ticaretini ve reformlarını yönlendirecek siyasi ve iktisadi nüfuzla ulaşmıştır. Osmanlı’da ulaşım, ticaret ve kentsel altyapı çalışmalarında gelişme sağlanmış olsa da bu yatırımların arkasında yabancı sermaye bulunmaktadır. Bu durum, Osmanlı ekonomisinin gelişimini sağlamaktan ziyade Osmanlı ekonomisinin üzerinde denetim kurulmasına neden olmuştur. Devlete verilen dış borçlar, özel sektöre yapılan yabancı yatırımlar sebebiyle yabancılar, birtakım siyasi ve iktisadi nüfuz alanları kazanmışlardır (Quataert, 2004, s. 119). Gazete, Osmanlı Devleti’nin bu dönemdeki reform çabaları ve verdiği siyasi-iktisadi imtiyazlar sebebiyle yurtdışında yaşanan iktisadi faaliyetlere ağırlık vermektedir. Bu açıdan gazete, Osmanlı ticaretini ve Galata borsasını etkilemesi sebebiyle Avrupa’da birkaç ülkeyi takip etmiş ve bu ülkelerin iktisadi, demografik, ticari ve iktisadi durumlarını yayımlamıştır. Takvim-i Ticaret gazetesinde de İngiltere ve Fransa’nın 1864-66 yılları arasındaki ithalat-ihracat verileri yayımlanmıştır (TT, 3 O 1867, Nu: 40; TT, 10 O 1867, Nu: 41). Ayrıca gazetede, Fransa ve İtalya arasındaki antlaşmanın Lombardiya eyaletindeki nüfusa etkisi, Avusturya Devleti’nin 1857 yılındaki nüfus bilgisi, maliye ve ordularına dair bilgiler yer almaktadır. (TT, 7 T 1867, Nu: 23) Fransa-Prusya arasında gerçekleşen savaşın tazminat akçesi ile ilgili antlaşma (TT, 6 T 1872), 1865’te Avusturya Devleti ile diğer Nemçe devletleri arasında gerçekleştirilen ticaret antlaşması ve 1865’te Avusturya ile İngiltere arasında gerçekleştirilen ticaret antlaşmasına dair bilgiler paylaşılmaktadır. (TT, 10 Ş 1866, Nu: 2)

Osmanlı Devleti’nin dış ticaret ilişkilerinin yoğun olduğu İngiltere, Fransa, Avusturya gibi devletlerin dışında İtalya Devleti’nin 1860 ve 1867 yıllarına ait gelir-gider hesapları da gazetede yayımlanmıştır (TT, 23 Ş 1867, Nu: 56). Takvim-i Ticaret gazetesinde yabancı devletlerin gelir-gider, ithalat-ihracat oranlarının yayımlanmasının yanı sıra, yabancı devletlerin Osmanlı topraklarındaki iktisadi faaliyetlerini düzenleyen raporları da yayımlanmıştır. Gazetede Osmanlı Devleti’nin ticaret işlemlerini inceleyen ve dış ticaret hacmiyle ilgili bilgiler içeren rapor, 15 Eylül 1867 tarihinde yayımlanmıştır. İngiltere Konsoloslarının hazırladığı bu rapor, Osmanlı Devleti limanlarındaki on senelik

ticaret işlemlerini içermektedir. 1841 ile 1865 yılları arasında onar senelik dilimler halinde İstanbul, İzmir, Selanik, Cezayir limanlarına gelen gemi sayılarının, ithalat ve ihracat oranlarının, Anadolu, Girit ve Rodos adalarına taşınan malların tutar ve miktarlarının dökümü yapılmıştır (TT, 15 Eylül 1867, Nu: 33). Rapora göre, 1855 yılından itibaren Osmanlı'nın ticaret kazancı artmaya başlamıştır. 1854'e kadar ticaret hacminde ara ara görülen artışlar, 1854 yılından itibaren sürekli bir hal almıştır. 1854 yılında ithalat ve ihracat toplamı 2.839.100 İngiliz lirası iken, 1863 senesindeki ithalat-ihracat toplamı 8.563.502 İngiliz lirasına ulaşmıştır. Rapor, Osmanlı'nın dış ticaretinde önemli bir paya sahip olan yabancı devletleri sıralamaktadır. Osmanlı deniz ticaretinde İngiltere'nin birinci sırada görüldüğü ancak bunun doğru olmadığı belirtilmektedir. 1843 yılındaki deniz ticaretinde İngiltere, Yunan ve Avusturya gemileri karşılaştırıldığında, İngiltere'nin üçüncü sırada olduğu zikredilmektedir. Raporun 1863 ve 1864 yıllarındaki dış ticaret cetvellerine göre, İngiltere deniz ticareti, Osmanlı sahilinde bulunan tüccarlar istisna tutulursa önceki yıllara göre ilerleme göstermiştir. İzmir limanında ise, Osmanlı Devleti'nin ihracatının ithalatından fazla olduğu ve dikkat edilmesi gereken bir liman olduğu belirtilmiştir. Zikredilen bu ihracat fazlasının ise yabancı devletlerin ithalatına karşılık değil, yalnızca iç sahilde meydana gelen ihracat fazlası olduğu ifade edilmektedir. Selanik limanından Fransa'yla yapılan ticaretin 777.352 İngiliz lirasını bulduğu ve Selanik limanından İngiltere'yle yapılan ticaretin Fransa'dan daha az olduğu belirtilmektedir. Selanik limanında Fransa ile İngiltere arasındaki bu ticaret farkının sebebi olarak vapur kumpanyaları gösterilmiştir. Vapur kumpanyalarının taşıdığı eşya miktarı ve bu dönemdeki faaliyetleri, Selanik limanı özelinde İngiltere ve Fransa arasındaki ticaret farkını oluşturmaktadır. Anadolu'ya taşınan malların ticaret güzergahı üzerinde bulunan Cezayir limanından birçok vapurun geçtiği ve bu limana diğer limanlar gibi bakılamayacağı da vurgulanmaktadır (TT, 15 Eylül 1867, Nu: 33).

Raporda Rodos, Girit ve Kıbrıs adalarının ticaretiyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Rodos Adası'nın ticareti diğer adaların ticaretlerinden ayrılmaktadır. Çünkü Rodos Adası'na giren çıkan gemi miktarı az olmasına rağmen, gemi eşya yüklerinin fazla olduğu belirtilmektedir. 1851 yılında 33.165 tonluk 269 gemi ve 54.610 tonluk 431 gemi, yüküyle girip çıkmıştır. 1861 yılında ise 484 gemi girip çıkmıştır fakat yükü 140.935 tondur. Bunun 115.330 tonunu ise büyük vapur kumpanyaları taşımıştır. 1865 yılında ise vapurların yükü 155.067 tona ulaşmıştır. Rodos Adası'nın 1847 yılındaki

ithalatı 2.455.000 frank ve ihracatı 724.000 franktır. 1851 yılında ise ithalatı 3.021.000 frank ve ihracatı 3.337.000 franktır. 1865 yılına gelindiğinde ithalatı 162.457 İngiliz lirası ve ihracatı 75.115 İngiliz lirasını geçmemiştir.⁴ Girit Adası'nın ithalat ve ihracat miktarının ise Rodos Adası'nın altında gerçekleştiği, ancak giderek ticaretinin arttığı ifade edilmektedir. Kıbrıs Adası'nın ise diğer adalara göre ticaret hacminin yükselmekte olduğu, 1851 yılında dış ticaret toplamının 160.000 İngiliz lirası iken 1864'te 524.319 İngiliz lirasına ulaştığı belirtilmektedir. Kıbrıs Adası'nın ticari işlemlerinde en büyük paya sahip olan ülkenin İngiltere olduğu tespit edilmiştir. 1841 yılında adanın ticari işlemlerinde Fransa ilk sırada iken daha sonra İngiltere'ye geçmiştir. Rapor bunun sebebinin, dünya pamuk ziraatının yükselmesine ve adanın pamuk üretiminde önceki üretimini gerçekleştirememesine bağlamaktadır (TT, 15 Eylül 1867, Nu: 33).

3. Vapur Kumpanyalarına ve Gümrük Ambarında Kalan Eşyalara Dair Yazılar

19. yüzyılda ekonomik gelişmeyi sağlayan ve dünya ticaret hacmini genişleten unsurlar, buhar gücü ile birlikte buharlı makine, kömür ve demirle bağlantılı ürünlerdir. Bu açıdan 19. yüzyıl demir ve buhar çağıdır (Hobsbawm, 2003b, s. 54). 19. yüzyılda yelkenli gemilerin yerini buharlı gemilerin almasıyla birlikte taşımacılıkta ve ticarete bir genişleme yaşanmıştır. Deniz taşımacılığında görülen büyüme, Osmanlı sahillerini ve denizlerini kat eden yabancı şirketlere ait gemilerle de kendini göstermiştir. Eşya ve yolcu taşıyan bu yabancı şirketler, haberleşme ve finans işlemlerinin artmasıyla kârlarını artırmak için posta taşımacılığı da yapmıştır. Bu posta hizmeti aynı zamanda Osmanlı sahillerindeki vapur yoğunluğunu artırmış ve birçok kumpanya vapurunu Osmanlı limanlarına çekmiştir (Kılıçaslan, 2015, s. 483; Demir, 2006; Uygun, 2013, s. 11-12). Bu dönem, yabancı kumpanya vapurlarının Osmanlı sahillerinde yoğun bir şekilde görüldüğü dönemdir. Takvim-i Ticaret gazetesinde yer alan gümrük ambarlarında kalan eşyalara dair müzayede ilanlarından hareketle, Osmanlı'daki yabancı kumpanya vapurları ile ilgili bilgiler de verilmektedir.

⁴ 1844 yılında "tashihi ayar" denilen para ayarlarının düzeltilmesinden sonraki para değerleri şu şekildedir; bir İngiliz lirası=110,69 Osmanlı kuruşu, bir frank=4,39 Osmanlı kuruşu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s. 155.

Takvim-i Ticaret gazetesindeki gümrük ambarlarında kalan eşya listesi, sahibi tarafından alınmamış gümrük eşyalarının müzayede ilanı için yayımlanmaktadır. 1864-1865 yıllarında vapur kumpanyaları tarafından gelen eşyaların gümrük ambarında kalanları, gümrük idaresi tarafından müzayedeye çıkarılmaktadır. Gümrükte kalan bu eşyalar, gümrüğe geldiği tarihten itibaren bir sene ve bir günü geçmesi durumunda satışa çıkarılmaktadır. Dersaadet ve Galata Emtia Gümrüğü Ambarında tutulan bu eşyaları yayımlayan ilanlar, ilan tarihinden itibaren bir ay içinde sahipleri tarafından alınmayan eşyaların müzayedesinin yapılacağını duyurmaktadır. Bu ilanlarda emtianın adı, miktarı, geldiği yer ve eşyayı getiren vapur kumpanyasının adı verilmektedir.

Mart-Ağustos 1864 tarihleri arasında gelip gümrük ambarında kalan eşyanın markası, cinsi, miktarı, geldiği ülke ve getiren kumpanya adları cetvel olarak paylaşılmıştır (TT, 24 Ş 1866, Nu: 4). Bu cetvele göre, sigara kağıtları Marsilya'dan Bertan Freres (?) Kumpanyası vapurlarıyla gelmiştir. Londra'dan ise inşaat malzemesi, hırdavat geldiği görülmektedir. Gabriş (?) Kumpanyası ile demir kürek, Astanya (?) Kumpanyası ile kurşun tahtası geldiği bildirilmektedir (TT, 24 Ş 1866, Nu: 4). Takvim-i Ticaret gazetesinin 24 Şubat 1866 tarihli nüshasındaki bu ilanla birlikte Mart-Ağustos 1864 tarihleri arasında gelip gümrük ambarında kalan eşyalarla ilgili bir cetvel daha bulunmaktadır. Aynı tarihli gazete nüshasının bu ilanında, kalan eşya cinsi belirtilmemiş, eşya miktarı, markası, numarası, gümrüğe dahil olduğu tarih, getiren kumpanya adı ve vapur kaptanının adı belirtilmiştir. Belirtilen vapur kumpanyaları; Danyal Papa Kumpanyası, Bertan Freres (?) Kumpanyası, Avusturya Kumpanyası, Lakontin (?) Kumpanyası, Rusya Kumpanyası şeklindedir (TT, 24 Ş 1866, Nu: 4). Vapur kumpanyalarının geldikleri yerler dikkate alındığında en fazla sefer Londra'dan yapılmıştır. Sonra sırasıyla Tevarday (?), Trieste ve Marsilya gelmektedir.

Mart 1864 ile Ocak 1865 tarihleri arasında gelip, Galata Gümrük Ambarı'nda kalan eşyalar şu şekildedir; zeytin, ceviz, peynir, İran üzümü, ranka balığı, İngiliz sabunu, fasulye, erik, kabahasır, kırmızı havyar. Zeytin Şire, Beyrut, İzmir ve Selanik'ten gelmiş; ceviz Trabzon'dan, peynir Selanik ve Varna'dan, İran üzümü, İngiliz sabunu, ranka balığı Trabzon'dan, havyar Varna'dan, fasulye Trabzon ve Varna'dan gelmiştir. Zeytinleri getiren Yunan Kumpanyası vapurları, cevizi getiren Rusya Kumpanyası vapurları, fasulyeleri İtalya, Bulgar ve Fransa Kumpanya vapurları, İngiliz sabunu ve ranka balığını ise Hazine Kumpanyası vapurlarıdır (TT, 24 Ş 1866, Nu: 4).

Mart-Ağustos 1864 tarihleri arasında gelip Galata Meyve Gümrüğü ambarında kalan eşyalar da ilan edilmiştir. Eşyanın cinsi, adedi ve geldiği tarih belirtilmiş fakat eşyayı getiren kumpanya adları ifade edilmemiştir. Kalan eşyalar, fasulye, anason, sardalya, limon, sade yağ, sabun, zift, toprak künktür. Mart-Ağustos 1864 tarihleri arasında gelmiş, Dersaadet ve Galata Gümrük Ambarlarında kalan eşya ilanında, eşya getiren vapurların menşelerine bakıldığı takdirde en fazla vapur İngiltere'ye aittir. Sonra sırasıyla Avusturya, Yunanistan, Rusya, Fransa gelmektedir. Taşınan eşyalar arasında eterya, esrar, enfiye, yağ, resim, çadır, yabancı kitap ve katranlı halat bulunmaktadır (TT, 23 Mart 1867, Nu: 60).

Takvim-i Ticaret gazetesinin 14 Nisan 1866 tarihli nüshasında “Müzayedesi Yapılacak Gümrük Ambarında Kalan Eşya” ilanında gümrüğe dahil edildiği tarih ve kumpanya adları belirtilmemiş, eşyanın cinsi ve adedi belirtilmiştir. Bu eşyalar şu şekildedir; 1 sandıkta 4 adet demir çerçeveli cam, 2 sandıkta 3 şişe ispiroto, 1 sandıkta 10 kavanoz yabancı mürekkep, 1 sandık yabancı kitap, 1 sandıkta 2 adet toprak saksı, 1 sandıkta 20 adet cam, 1 adet kapı kilidi, 1 fiçı taş, 2 pakette 4 adet defter, 4 adet tuğla, 1 torbada 5 adet keçe, 1 torbada 21 kıyye yün, 91 kıyye kurşun tahtası, 3 deste demir kürek, 4 denn (küp) sigara kağıdı, 25 paket mustar (şarap) (TT, 14 N 1866, Nu: 11).

1 Mart 1866 tarihinde yayımlanan Dersaadet ve Galata Gümrüğü'nde kalan eşya listesinde sicim, tüfek, Filibe abası, esrar gibi eşya türleri bulunmaktadır. Bu listeye göre en fazla vapur İngiltere'den gelmiştir. Sonra Avusturya, Fransa, Yunanistan, Rusya, İspanya vapurları olarak görülmektedir (TT, 30 Mart 1867, Nu: 61).

Gümrük ambarlarında kalan eşyaların getirildiği yer ve kumpanya vapurları incelendiğinde, Osmanlı'ya en fazla sefer yapan kumpanyalar İngiltere'dendir. İngiltere'den sonra sırasıyla Avusturya, Yunanistan, Rusya, Fransa, İspanya, İtalya ve Bulgaristan gelmektedir. Ayrıca bu dönemle ilgili yapılan çalışmalar da bunu doğrular niteliktedir; 1861-1872 tarihleri arasında Tuna boğazında 1364 vapurla en fazla İngiltere yer almaktadır. Avusturya 667 vapurla ikinci sırada yer almaktadır. Tuna boğazının %60,8'i İngiliz vapurlarından, %29,7'si Avusturya, %5,1'i Fransa, %1,7'si Rusya, %0,6'sı Osmanlı, %1,8'i İspanya, Belçika, Hollanda, İtalya vapurlarından oluşmaktadır (Ekinci, 1998, s. 219-220).

Osmanlı Devleti'nin ithal ettiği ürünler kalay, demir, çelik, askeri malzeme ve donanım, şeker, çay, kahve, yünlü, ipekli dokumalar ve Avrupa'nın mamul mallarından oluşmaktadır. Ayrıca Osmanlı'nın ticaretine konu olan mallar tasnif edildiğinde, yapı malzemesi-yakacak maddesi, inşaat malzemeleri, tarımsal araç ve gereçler, baharat ve ecza ürünleri, kimyevi madde ve maden ürünleri de dikkat çekmektedir (Kıray, 1993, s. 66; Kocakaplan, 2017, s. 189). Gümrük ambarlarında kalan eşyaların büyük bir çoğunluğu gıda ürünleri ve inşaat, yapı malzemesi-yakacak maddesinden oluşmaktadır.

19. yüzyıla kadar denizlerdeki gemiler, askeri savunma ve savaş amaçlarıyla kullanılırken, 19. yüzyıldan sonra askeri amaçlarla alınmış gemilerin eşya, yolcu ticareti ve posta hizmeti verdiği görülmektedir (Ekinci, 2006, s. 46). Deniz taşımacılığındaki bu değişim, dünya ticaret hacmini artırmış, hem uluslararası ticaretin hem de uluslararası yatırımların artmasına neden olmuştur. Dünya ticaretindeki artış 1800 ile 1840 arasında iki kat bile değilken, 1850 ile 1870 arasında %260 artmıştır (Hobsbawm, 2003b, s. 48).

4. Demiryolu ve Telgraf Hatlarına Dair Yazılar

19. yüzyılda dünya ticaret hacmini artıran bir çok etmen vardır. Buhar gücü ve deniz taşımacılığı, dünya dolaşımında geniş bir alana sahip, fakat ticaretin ilerleme seyri açısından zayıf etmenlerden biridir. Dünya ticaretini geliştiren etmenlerden diğerleri ise demiryolları ve telgraf hatlarıdır. Demiryolları, uluslararası deniz taşımacılığını tamamlayan, ülkelerin üretim bölgeleriyle ticaret bölgelerini birbirine bağlayan bir işlev görmektedir. Ticaretin gelişmesi ve üretimin artması ile ulaşım sorunu artmış ve bunun sonucu olarak dünyada demiryolu yapımları hız kazanmıştır. Dünya ticaretinin hızlanması ve gelişiminde önemli etkileri olan demiryolları ve deniz taşımacılığının dışında dünyada ticaretin ve finansal sektörün seyrini değiştiren en önemli araç ise elektrikli telgraf hatları olmuştur (Hobsbawm, 2003b, s. 71-73; Armaoğlu, 2016, s. 146).

Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı ticaretinin gelişmesi açısından önem verdiği demiryolları ve telgraf hatları üzerine değerlendirmelerde bulunmuş ve risaleler yayımlamıştır. Gazete uluslararası ticaret, Galata borsası ve esham-ı umumiyye (%5 faizli konsolid) -finans piyasası- üzerine etkisinden dolayı, dünyadaki yeni telgraf hatlarıyla da ilgilenmiştir. Gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla Galata'daki telgraf hattı ile Osmanlı, Avrupa finansal sistemini yakından takip etmiştir. Gazetede, Avrupa ve Çin arasında savaş haberlerinin doğması ile birlikte Rusya tarafından Pekin şehri elçiliğinde

telgraf memuru değişikliğinin yapıldığı haberi⁵, dünya finansal işlemlerinin takibini göstermektedir. Gazete ayrıca dünyadaki telgraf hatlarını yayımlayarak Osmanlı kamuoyunu bu konuda bilgilendirmektedir.

Nitekim bir haberde, Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya kıtalarından 52 adet telgraf hattı geçtiği, bunlardan birinin uzunluğunun 3.777 arşın olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Amerika'nın tamamından İngiltere'ye 95 adet deniz telgrafi hattı bulunduğu, zikredilen bu hatların dünyayı çepeçevre sarmış olduğu, Amerika'nın doğu deniz kıyılarından Asya sonlarına kadar birbirine bağladığı ifade edilmektedir. Kamçatka ve Sibirya eyaletlerinden Rusya'ya ve Rusya'dan Avrupa'nın bir çok ülkesinden geçirilerek İngiltere'ye bağlandığı da aynı haberde anlatılmaktadır. Son olarak sadece denizin altından geçen telgraf hattı uzunluğunun 50 milyon arşın olduğu bilgisi de verilmektedir (TT, 10 Ş 1866, Nu: 2).

Telgraf hatları ile ilgili Takvim-i Ticaret gazetesinin New York'tan aldığı habere göre, Avrupa ile Amerika arasında üç şekilde telgraf hattının uzatılacağı, bu hatlardan birinin Amerika'da "Montreve" (?) adlı kaleye, diğer hattın İngiltere'de "San Şarel" (?) dışından "Bermuda" ve "Akveres" (?) yollarıyla "Lizbon"a uzatılacağı bildirilmektedir (TT, 10 O 1867, Nu: 41). Ayrıca gazetenin İngiltere gazetelerinden aktardığı habere göre, 1866 yılının Haziran ayı içinde İngiltere'den Amerika'ya üçüncü kez denizaltı telgraf hattı uzatılacağı, bahsi geçen bu hattın dayanıklı bir şekilde yapılacağından önceki hatlar gibi kırılma ve bozulma ihtimalinin bulunmayacağı ifade edilmiştir (TT, 12 Mayıs 1866, Nu: 15).

Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı'daki telgraf hatları ile ilgili olarak, telgraf hat miktarının son zamanlarda üç katına çıktığını bildirmektedir. Osmanlı'nın doğrudan doğruya karadan Avusturya Devleti, İtalya, Memleketeyn, Sırbistan, Yunanistan, Mısır, İran ve Hindistan'a uzanan, denizaltından ise Boęaziçi ve Çanakkale'yle Tuna nehrine uzanan telgraf hatları olduğundan bahsetmektedir (TT, 7 T 1866, Nu: 23). Gazete, telgraf

⁵ Takvim-i Ticaret gazetesi, 5 Ocak 1867 Cumartesi, 49 Numaralı nüsha.; Herhangi bir uluslararası siyasi, ticari ve iktisadi haberin yayımlanması, finans piyasasını etkilemektedir. Borsa faaliyetlerindeki tedenni ve terakki taraftarlarının uluslararası haberleri manipüle ederek esham fiyatlarını etkilemesi sebebiyle Takvim-i Ticaret gazetesi bu tür haberler yayımlayarak borsa faaliyetlerine müdahale etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Finans Tarihi 1. Cilt, Yazarlar: Prof. Dr. Haydar Kazgan, Prof. Dr. Toktamış Ateş, Doç. Dr. Oğuz Tekin, Murat Koraltürk, Dr. Alkan Soyak, Dr. Nadir Eroğlu, Zeynep Kaban, Katkıda Bulunanlar: Prof. Dr. Güngör Uras, Prof. Dr. Kenan Mortan, Osman S. Arolat, Alpay Kabacalı, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1999.

hatlarının ülkeye yararının fazla olduğunu ve artık bu konuda ifade edilenleri tekrar etmemek gerektiğini belirtmiş ve telgraf hatlarını dünya ticareti açısından insan vücudundaki damarlara benzetmiştir (TT, 28 N 1866, Nu: 13).

Ulaşımın ve iletişimin arttığı, denizin altından dünyayı çevreleyen telgraf kablolarının geçtiği bu çağın diğer ulaşım ve ticaret aracı ise demiryollarıdır. 1848'e kadar Avrupa'da demiryolları varken ve yapımı sürüyorken , Osmanlı'da 1850'ye kadar tek bir ray bile döşenmemiştir. Osmanlı'da ilk demiryolu hattı 1856'da İskenderiye-Kahire arasına yapılmıştır. İkinci demiryolu hattı ise İzmir-Aydın arasında İngiliz imtiyazlı olarak 1866'da işletmeye açılmıştır (Mansel, 2011, s. 225; Lewis, 1988, s. 182; Hobsbawm, 2003a, s. 153; Quataert, 2006, s. 925). Osmanlı'da yapılan demiryolu hatlarının büyük çoğunluğu yabancı yatırımcılar tarafından yapılmıştır. Dış borçlar haricindeki yabancı sermaye yatırımlarının üçte ikisi demiryolu şirketlerine ayrılmış ve devlet yabancı yatırımcıya imtiyazlar vererek demiryollarının yapımında ısrarcı olmuştur. Devlet, daha çok askeri, siyasi ve mali bir takım problemlerinin çözümünde demiryollarının işlevlerinin faydalı olacağını düşünmüştür. İç güvenliğin sağlanmasında, merkezi devletin gücünün demiryolları ile yayılmasında, savaş dönemlerinde cepheye asker ve malzeme sevk edilmesinde ve vergilerin daha etkin biçimde toplanmasında demiryollarının faydaları dikkate alınmıştır. Bu sebeplerle de demiryolu yapımında ısrar edilmiş, yabancı yatırımcılara siyasi ve iktisadi imtiyazlar verilmiştir (Pamuk, 2017b, s. 236-237).

Demiryolları, devletin servet kaynaklarını artıracak önemli girişimlerdenidir. Fakat demiryollarının yapımı ve işletmesini üstlenen yabancı sermayedarlar, Osmanlı Devleti'nin kilometre garantisi uygulamasını kendilerine kâr sağlayan bir yatırım şeklinde değerlendirmişlerdir (Pamuk, 2017b, s. 237). Ayrıca demiryollarının yabancı sermaye tarafından yapılmasının Osmanlı Devleti açısından olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Demiryolu hatları ülke içi ticaret ağlarını ve ülke içi ekonomisini geliştirmekten ziyade, üretim bölgeleriyle liman şehirlerini bağlayarak Osmanlı'nın dış ticaret kapasitesini arttırmıştır. Bu açıdan demiryolları, yabancı ülke ve sermayedarlar lehine işlemiştir. Ucuz hammadde ve temel gıda ürünleri, üretildikleri tarımsal alanlardan demiryolu aracılığıyla limanlara, limanlardan da Avrupa'ya taşınmıştır (Kurmuş, 1974, s. 59). Bu durum Takvim-i Ticaret gazetesinin 17 numaralı nüshasında da zikredilmektedir. Sahile ve limana yakın yerlere demiryolunun yapılması ile sanayi ve

tarım ürünlerinin deniz yoluyla naklettilmesinden kaynaklı devlet gelirlerinin azalacağı ifade edilmektedir (TT, 26 Mayıs 1866, Nu: 17). Aynı risalede, demiryollarının ülkeye yararlarının çok fazla olduğu, saymakla bitirilemeyeceği ve demiryollarından maksadın ülkede hareketliliğin kolaylaştırılması, süratin artırılması olduğu vurgulanmaktadır. Demiryolunun geçeceği yol güzergahının zemininin nasıl olması gerektiği de bu risalede tartışılmıştır (TT, 26 Mayıs 1866, Nu: 17).

Telgraf hattı ve demiryolu yapımı gibi ulaşım ve iletişim alanındaki bu gelişmelerin Osmanlı ekonomisini dünya ekonomisine daha da entegre ettiği ve ayrıca dışa bağımlı hale getirdiği anlaşılmaktadır. Liman, rıhtım, sahil düzenlemesi, yol inşası, tramvay, telgraf, demiryolu gibi altyapı çalışmalarının Osmanlı Devleti'nin iç ticaretinden daha çok Avrupa ticaretine katkısı olmuştur (Pamuk, 2018, s. 70-71). Takvim-i Ticaret gazetesinde bahsi geçen ve Osmanlı finans piyasasını da etkileyen Prens Couza'nın idaresi zamanında verilen demiryolu imtiyazı ile ilgili haber⁶, Avrupa'nın Osmanlı ticaret ve finans piyasası üzerindeki etkisini gösteren önemli bir örnektir. Ayrıca demiryolları inşası, rıhtım, gaz, tramvay, elektrik şirketleri şeklinde Osmanlı sınırları içinde iktisadi faaliyetlerde bulunan yabancı sermaye, bir takım yabancı banka şubelerini de Osmanlı'ya taşımıştır. Crédits Mobiliers, Crédit Lyonne, Deutsche Orient Bank, British Oriental Bank, İ'tibâr-ı Sınâ'î Bankası gibi bankalar açılmıştır. Bunlar arasında Crédits Mobiliers en çok rağbet edilen, yatırım bankacılığı fonksiyonu da gören bir bankadır (Ferid, 2008). Takvim-i Ticaret gazetesinin 14 Temmuz 1866 tarihli 24 numaralı nüshasında, "Hülasa-i Muamelat-ı Borsa ve Mesalih-i Banka" başlığı altında da Crédits Mobiliers'in borsayla ilişkisi ifade edilmiştir. Bu tür kuruluşların, sanayi ve taşıma şirketlerinin hisseleriyle ilişkisi bu dönemde yoğun olarak görülmektedir. Bu yoğunluk şu şekilde ifade edilmelidir; 1856'da Paris borsasında 38 madencilik şirketi, 33 demiryolu ve kanal şirketi, 22 metalürji şirketi, 11 tersane, gemicilik, liman şirketi, 11 gaz şirketi, 7 karayolu ulaşım şirketi ve 42 adet çeşitli sınai girişimlerden oluşan şirket faaliyet göstermektedir (Hobsbawm, 2003b, s. 235). Bu durum, yatırım ve sanayi şirketlerinin borsa ile ilişkisini yansıtmaya açısından önemlidir. Ulaşım, taşıma ve sanayi kuruluşlarının hisselerinin daha çok alınıp satıldığı 19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı'da da ticaret ve borsa işlemleri

⁶ Takvim-i Ticaret gazetesi, 27 Nisan 1867 Cumartesi, 65 Numaralı nüsha.; Babıali'nin Prens Couza'nın tahttan indirilmesiyle ilgili beyanında Galata borsasında konsolid fiyatları düşmüştür. Bkz. Hüseyin Al, Şevket Kamil Akar, Osmanlı'dan Günümüze Borsa Galata Borsası (1830-1873), Borsa İstanbul A.Ş., 2013.

artmıştır. Bu şirketlerin finansal işlemleri, Osmanlı'nın dış ticaretini etkilediği gibi iç ticaretini de etkilemiştir.

5. Ticari İşlemlerin Özetlerine Dair Yazılar

Takvim-i Ticaret gazetesinde “Esham-ı Umumiye Fiyat Cetveli” ve “Hülasa-i Muamelat-ı Borsa” başlıkları, Osmanlı'daki menkul kıymet borsasını ele almaktadır. Gazetenin bu başlıklar altındaki yorumları, Osmanlı'nın finansal sistemine dair bilgiler içermektedir. Bu açıdan, Osmanlı finans piyasasını ele alan esham-ı umumiye ve borsa işlemlerini özetleyen gazete haberleri, bir başka çalışmanın konusudur. Bu çalışmada, finans piyasasında yaşanan olaylar incelenmeyecektir. Ancak “ticari mal borsası” diyebileceğimiz ve Osmanlı'nın ticari ürünlerini ve fiyat değişimlerini yansıtan, gazetenin “Hülasa-i Muameat-ı Borsa” başlığı altında ele alınan konular incelenecektir.

Osmanlı finans piyasasında Galata Borsası'nın konusunu “esham-ı umumiye” olarak adlandırılan borçlanma kâğıdı oluşturmaktadır. Takvim-i Ticaret gazetesinin neredeyse her nüshasında bu kâğıdın fiyat cetveli yayımlanmış ve “Hülasa-i Muamelat-ı Borsa” başlığı altında haftalık borsa faaliyeti yorumlanmıştır. Ayrıca gazetede “Hülasa-i Muamelat-ı Ticariye” başlığı altında “ticari mal borsası” diyebileceğimiz haftalık ticari işlemlerin yorumlandığı yazılar da bulunmaktadır. Ticari mal borsasının konusunu ise, bazı belli başlı ürünler oluşturmaktadır. Kahve, şeker, pirinç, tuz, yağ, ipek, hububat, alkollü içkiler ve zahire gibi ürünler başta olmak üzere vapur kömürü, manifatura, ispirto, mum, demir, çelik, kurşun, çay ve kırmızı gibi Osmanlı'nın iç ve dış ticaretine konu olabilecek ürünlerin fiyat değişimleri ele alınmıştır. Ticari malların haftalık fiyat değişimlerini analiz eden bu yazılar, fiyat değişimlerine neden olan haftalık hava koşullarını, coğrafi unsurları, sosyal ve iktisadi değişiklikleri değerlendirmektedir.⁷ 1866 yılının haziran, temmuz, eylül ve ekim aylarına ait yedi haftalık yorumlarına ulaştığımız bu ticari işlemler, Osmanlı'nın iç ve dış ticareti hakkında bilgi vermektedir. Avrupa'da yaşanan siyasi olayların Osmanlı ticari mallarının fiyatını etkilemesi, yabancı tüccarların Osmanlı'daki pamuk fiyatının düşüklüğünü fırsat bilerek pamuğu satın alıp Avrupa'ya taşıması, hububat ve zahirenin Balkanlardan İstanbul'a getirilirken zarar görmesi ile yabancı devletlere ithal edilmesi, Avrupa'nın politik düzensizliğinden dolayı ticari

⁷ Gazetede yer alan ve bahsi geçen ticari işlemlerin haftalık özetleri bu çalışmanın EK kısmında yer almaktadır.

işlemlerin durağanlaştığı gibi uluslararası ticareti etkileyen örneklerdendir. Uluslararası ticareti etkileyen sebeplerin yanı sıra iç ticareti etkileyen örnekler de bulunmaktadır. Askerî tayinler sebebiyle hayli erzak satın alınması ve zahire fiyatının bu yüzden yükselmesi, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerindeki olumsuz hava koşullarının ipek mahsulünü ve verimliliğini etkilemesi gibi örnekler, gazetede haftalık olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, haftalık yazılarda bahsi geçen ürünlerin menşelerine bakılarak ticaretin hangi ülkelerle yapıldığı tespit edilebilir. Osmanlı ticareti hakkında ipuçları sunan bu ürünler sırasıyla; Hong Kong çayı, Pekin Çayı, Japonya pamuk tohumu, Cenova pirinci, Hint pirinci, Belçika mumu, Anvers mumu, Fransa mumu, İngiliz, Amerika, Boston, Varak Romları (içkileri), Fransız, Amerikan, Trieste ispiertosu, Yunanistan yağı, Hamburg yağı, Havace ve Estonya ufağı, Moskova demiri, İngiliz geni, İngiliz manifaturası, İran ve Gürcistan şekeri, Cardiff ve Newcastle vapur kömürü şeklinde sıralanabilir.

6. Tarımın Ticarileşmesi ve Pamuk Ziraatına Dair

19. yüzyılda Osmanlı'nın dış ticaretteki rolü, tarım ve ziraat üzerindedir. Dünyaya hammadde ve ucuz gıda maddeleri ihraç eden Osmanlı'nın uluslararası ticareti tarımsal koşullarla şekillenmiştir. Osmanlı tarımında, 19. yüzyıla kadar geçimlik ekonomi tarzı hâkim iken, Osmanlı'nın geniş topraklarında zirai ürünlere yönelen dış talep, Osmanlı tarımının ticarileşmesine neden olmuştur (Pamuk, 2017a, s. 64; Güran, 1992, s. 230-232). Liman kentlerinin özellikle bu dönemdeki serveti, tarımda hasatın başarısı ve verimliliği ile artmıştır (Keyder, Özveren, & Quataert, 1994, s. 136). Bu durum, tarımın ticarileşmesini gösterdiği gibi Takvim-i Ticaret gazetesinde de bu konuda haberler bulunmaktadır. Özellikle iklim, coğrafi durum, sosyal ve siyasi olaylar, tarımdaki ve ticaretteki üretim ve fiyatları etkilemektedir. Kalküta'daki kolera salgınının limandaki gemi faaliyetlerini azalttığı ve Avrupa'ya gönderilecek pamuk fiyatının 2.400.000 lira olduğu yayımlanmıştır (TT, 12 Mayıs 1866, Nu: 15). Uluslararası bir olayın tarımda meydana getirdiği etki, bu dönemdeki zirai üretim ve piyasa ilişkilerinin güçlendiğini de göstermektedir (Güran, 1992, s. 232).

19. yüzyılda tarımla ilgili önemli olaylardan biri, Amerikan İç Savaşı'dır. Dünyanın önemli pamuk üreticisi olan Amerika'nın yaşadığı iç savaş, sanayileşmiş kuzey bölgesi ile tarımsal güney bölgesi arasındaki üstünlük mücadelesidir (Hobsbawm, 2003b, s. 93). Amerikan İç Savaşı dünya pamuk piyasasını olumsuz etkilemiş, pamuk ticaretini

kesintiye uğratmıştır. İç Savaş, Avrupa dokuma sanayisinin ham pamuk ihtiyacının Amerika'dan sağlanmasını güçleştirmiştir. Amerikan İç Savaşı'nın 1861'de başlamasıyla dünyada pamuk kıtlığının artması beklenilmiş ve pamuk fiyatı yükselmiştir. Bununla birlikte İngiltere başta olmak üzere pamuk talebinde bulunan ülkeler, pamuk ziraatı üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle Lancashire'li pamuk fabrikası sahiplerinin pamuk endüstrisinde yaşanacak kıtlıktan dolayı Manchester Pamuk Alım Birliği tarafından, Mısır, Hindistan ve Osmanlı'da pamuk yetiştirilmesi için teşvik ve kampanyalar düzenlenmiştir. Örneğin Mısır ekonomisi, Lancashire imalathaneleri için yüksek kalitede yoğun pamuk ekimine adapte edilmiştir (Kurmuş, 1974, s. 77-78; Hourani, 2016, s. 125). 1863-66 yılları arasında üreticilere pamuk tohumu dağıtılmış ve bu dağıtım dört sene boyunca sürmüştür. Önce Mısır'dan daha sonra İngiltere-Liverpool yoluyla Amerika'dan pamuk tohumu getirilmiştir. 1863-64 yıllarında Mısır pamuk tohumu, 1865-66 yıllarında ise Amerika pamuk tohumu dağıtılmıştır. Pamuk tohumları bazen parasız, bazen uygun fiyata üreticilere dağıtılmıştır. (Damlıbağ, 2011, s. 442). Ayrıca Amerikan İç Savaşı ile birlikte dünya pamuk talebini karşılamak üzere Osmanlı'nın Batı Ege bölgesinde üreticilerin pazara bağlı olarak pamuk, üzüm ve zeytin ağaçlarını dönüşümlü olarak ektiği de görülmektedir (Keyder, Özveren, & Quataert, 1994, s. 134). Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı'da pamuk üretimini teşvik etmek, pamuk üretimini ve üretimde verimliliği artırmak için toprak yapısını, tohum ekme ve ıslah usulünü "Pamuk Ziraatına Dair Risale" başlığı altında yayımlamış, üreticiyi ve halkı bu konuda eğitme amacı gütmüştür.⁸ Bu risalelerde, toprağın kil yapısı ve verimliliği, coğrafyanın iklim yapısı, arazi ıslah yöntemleri, Amerika, Mısır ve yerli pamuk tohumu arasındaki farklar, tohumların iyi ve kötüsünün seçilebilmesi, pamuğun toplanma ve çıkarılma usulleri, gübreleme, serpmeye, çapalama yöntemleri anlatılmaktadır. Pamuk üretiminin ve üretimde verimliliğin artırılması amacıyla en çok ve en iyi pamuk üretene ödüller verildiği de dikkat çekmektedir. Takvim-i Ticaret gazetesinde, "Pamuk Ziraatına Dair Risale" başlıklı kısımda, bahsi geçen bu kampanyada, en çok ve en iyi pamuk üretene altın ve gümüş madalya verileceği ilan edilmiş ve bu yolla üreticinin gayretini artırılmak istenmiştir (TT, 7 N 1866, Nu: 10).

8 Takvim-i Ticaret gazetesinde "Pamuk Ziraatına Dair Risale" yazılarının yer aldığı nüshalar; 10 Şubat 1866 tarihli 2 Numaralı nüsha, 17 Şubat 1866 tarihli 3 Numaralı nüsha, 3 Mart 1866 tarihli 5 Numaralı nüsha, 17 Mart 1866 tarihli 7 Numaralı nüsha, 24 Mart 1866 tarihli 8 Numaralı nüsha, 7 Nisan 1866 tarihli 10 Numaralı nüsha.

Ziraatta yaşanan gelişmeler ve tarımın ticarileşmesi ile birlikte uluslararası ticaretteki büyüme, ülkelerin siyasi ve iktisadi faaliyetleri, tarımsal üretimi de etkilemiştir. Takvim-i Ticaret gazetesinde yayımlanan haberlerden de bu durum takip edilebilmektedir. Almanya'nın siyasi meselelerinden dolayı meydana gelen karışıklıkta dokuma ve üretim fabrikalarının tatil edildiği ve tatilden dolayı pamuğun piyasa fiyatının %20 düştüğü ifade edilmektedir (TT, 12 Mayıs 1866, Nu: 15).

Tarımsal üretimin artırılması ve dolayısıyla ticaretin geliştirilmesi için zirai teşvik ve ödüller verildiği gibi, ürünlerden alınan verginin muafiyeti de söz konusudur. Bu açıdan ülkeye giren yabancı teknoloji ve makinelerin ülkeye girmesi ve ülkede kullanımının yaygınlaşması için sergiler düzenlenmiş ve vergi muafiyeti sağlanmıştır. Sergilerde esnaf ve üreticilerin bir araya gelerek ticaret ve iletişimlerini sağlamak, ayrıca yabancı makine ve üretim tekniklerini tanıtmak amacı güdülmüştür. Pamuk ziraatı ile ilgili makine, alet ve edevatın Gümrük Resminden muaf tutularak Osmanlı'ya ithaline müsaade verildiği de görülmektedir (TT, 7 N 1866, Nu: 10).

7. Ticarete Terakkiye (Kalkınma/İlerleme) Dair Yazılar

Gümrük resmiyle ilgili düzenleme, sergilerin açılması gibi önlemler Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun aldığı tedbirlerdendir. Bu komisyon, sanayinin ıslahı maksadıyla dört önemli tedbir almıştır. Gümrük resminin genişletilmesi, sergilerin açılması, sanayi mektebinin oluşturulması ve şirketlerin kurulması alınan tedbirlerdir (Sarc, 1999, s. 430). Takvim-i Ticaret gazetesinin işlediği konuların büyük çoğunluğu, bu dört tedbir çerçevesinde incelenebilmektedir. Şirketleşmenin önemi, Avrupa'dan bazı şirket örnekleri, sergilerin faydası, ticaret ve sanayi mektebinin lüzumu ve Avrupa'daki mektep örnekleri ile ilgili haberler gazetenin oldukça sık bahsedilen haberlerindendir.

Takvim-i Ticaret gazetesi, ticaretin terakkisi için Osmanlı'da ilmin ve eğitimin yayılması, esnaf ve halkın ticari bilgisinin artırılması ve halkın ticarete yönelik geleneksel bakışının değiştirilmesi amacıyla birçok risale yayımlamıştır (TT, 16 Ş 1867, Nu: 55). Gazete ticaretin terakkisi için ticaret yollarının düzenlenmesi, liman, sahil, rıhtım ve sahile yakın ticaret merkezlerinin ihdas edilmesi, sergilerin açılması, vergilerin düzenlenmesi, ticaret mektebinin kurulması, ticaret ilminin yaygınlaştırılması tekliflerinde bulunmuştur, ancak en çok da ticaret ilminin ve eğitiminin yaygınlaştırılması gerektiği hususu üzerinde durmuştur. Halkın ticarete karşı geleneksel-katı-sert tavrı

eleştirilmiş, halkta tüccarlık ilim ve zihniyetinin oluşması için eğitici risaleler yayımlamıştır (TT, 26 O 1867, Nu: 52; TT, 5 O 1867, Nu: 49; TT, 16 Ş 1867, Nu: 55; TT, 23 Mart 1867, Nu: 60). Ayrıca ticaret mektebinin kurulması gerektiği ve eğitimde kullanılacak usullerin neler olduğu gazetede tartışılmıştır. Belçika, Almanya ve İsviçre’de faaliyet gösteren eğitim merkezinin usulünü araştırmak üzere Fransa Maarif Nezareti’nden görevlendirilen eğitim memurunun hazırladığı rapor, Osmanlı bürokrasisi tarafından uygun görülerek gazetede yayımlanmıştır. Memurun kimliği ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Raporda ticaret mektebinin eğitim müfredatı, okutulacak dersler, eğitim süresi, öğrencilerin yaş durumu, sınav becerisi, eğitim süresinde kalacakları yerler, eğitim sonrasında çalışma hayatına geçişleri ve Avrupa’daki ticaret mektebi öğrencilerinin iş hayatına dair bilgiler verilmektedir (TT, 28 T 1866, Nu: 26). 1860’lı yıllarda, Osmanlı’da ticaret mektebinin kurulması gerektiği dile getirilmiş ancak bu teşebbüs 1881’de gerçekleşmiştir (Fındıkoğlu, 1946, s. 36).

Ticarette terakki için limanların düzenlenmesine ve imarının gerekliliğine değinilmişti. Takvim-i Ticaret gazetesinin 17 Kasım 1866 tarihli nüshasındaki risalede, limanların ve sahillerin düzenlenmesi ile ticarete terakki sağlanacağı ifade edilmektedir. Ticarete terakki, liman garlarının kazancını çoğaltmak, irtibatını artırmakla mümkündür. Kazancını artırmak ve irtibatını sağlamak da ticaret yollarının oluşturulması, ulaşım faaliyetlerinin düzenlenmesi, altyapı ve imara önem verilmesiyle oluşacaktır. Bu risalede, Avrupa’nın sahil ve kıyı şehirlerindeki ticaret mallarının yükleme, boşaltma, taşıma işlemlerinin kolaylığından bahsedilmektedir. Bu işlemlerin kolaylığını sağlayan unsur, sahil ve liman düzenlemeleri ve imar faaliyetleridir (TT, 17 K 1866, Nu: 42).

Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı ticaretinin gelişimini özellikle iki unsur üzerinden değerlendirmiştir. Biri ilim ve ilmin yayılması, diğeri ise altyapı ve imar faaliyetleridir. Gazeteye göre, Osmanlı’da serveti artırmanın yolu ticaretin gelişmesiyle mümkündür. Ticareti geliştirmek ise halkın eğitilmesi, ticaret zihniyetinin değiştirilmesi ve ticaretin yaygınlaştırılması ile mümkündür.

Sonuç

19. yüzyılda devletlerin ve sistemlerin geçirdiği sosyal, siyasi ve iktisadi dönüşümlerin yönünü uluslararası ticaret tayin etmiştir. 1850’lerden sonra Osmanlı’nın dış ticaret hacmi büyümüş, yabancı devlet ve sermayedarlarla iktisadi ve ticari ilişkileri

yoğunlaşmıştır. Dış borçla birlikte doğrudan yatırımlar şeklinde Osmanlı'ya giren yabancı sermayenin baskı ve nüfuzlarıyla Osmanlı'nın ticaret ve borsa hayatında genişleme yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, yabancı sermayenin önerileri ile serbest ticaret politikasını benimsemiş, Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi kolaylaşmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası ticaret, Osmanlı için önemli bir konuma yerleşmiş ve ticareti artırmanın ve iktisadi kalkınmanın yolları aranmıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki ekonomik durumunu değerlendirmek için önemli bir kaynak olan Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı'nın ticaret, sanayi, finans ve altyapı faaliyetleri hakkında bilgiler içermektedir.

Takvim-i Ticaret gazetesi, İstanbul'da yirmi üç gazetenin bulunduğunu ancak Osmanlı'nın ticaret, sanayi, finans, ziraat ve gemi seferlerine mahsus olmak üzere yayın yapan gazetesinin bulunmadığını ifade etmektedir. Takvim-i Ticaret gazetesinin önemi de bu amacın içinde yatmaktadır. Takvim-i Ticaret gazetesi yayımlanana kadar Osmanlı'da, ekonomik gündem ve düşünceleri, iktisadi kalkınma ve teklifleri yayımlayan bir basın organı olmamıştır. Takvim-i Ticaret gazetesi, bahsi geçen yirmi üç gazetenin siyasi, dini, edebi ve sosyal konulara değindiğini, ekonomiye ve ticarete çok az yer ayırdığını belirtmekte ve yayım politikasını sadece ticari konulara ayırmaktadır. Bu durum, Osmanlı'nın ticaret ile ilgili konumunu yansıtması açısından da önem arz etmektedir. Zira bir ekonomi gazetesinin yokluğu, 19. yüzyıldaki Osmanlı iktisadi reform çabalarının ve iktisadi-mali meselelerinin iktisadi anlamda tartışılmadığını göstermektedir.

Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı'da ticaretin öneminin duyulduğu bir zamanda, yani 19. yüzyılın ikinci yarısında yayım yapmaya başlamıştır. Bu anlamda gazete, Osmanlı'daki yabancı yatırımları, yabancı şirketlerin faaliyetlerini, vapur kumpanya şirketlerini ve seferlerini, menkul kıymetler ve emtia borsasının haftalık seyrini takip etmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte Takvim-i Ticaret gazetesinin yayım politikası, Osmanlı ticaretinin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına odaklanmıştır. Bu çalışmada incelenen Takvim-i Ticaret gazetesi konularının ana amacı ise uluslararası ticarete Osmanlı'nın bulunduğu konumun ne olduğuyla ilgilidir. Uluslararası ticarete Osmanlı, dünya piyasasının temel gıda ve hammadde ihtiyacını karşılamak üzere bir konum kazanmıştır. Yabancı yatırımcıların siyasi ve iktisadi nüfuzuyla dışa bağımlılığı artmıştır. Demiryolu, vapur kumpanyası, telgraf, tramvay, ulaşım ve altyapı üzerine kurulmuş yabancı

şirketlerin Osmanlı'daki iktisadi ve siyasi faaliyetlerini artırması ile Osmanlı'da finansal sektörün gelişimi de dikkat çekmektedir. Takvim-i Ticaret gazetesinin yoğun olarak işlediği konular dikkate alındığında Osmanlı'da ticaretin gelişmesi için ticaret yollarının düzenlenmesi, ulaşım ve altyapı sorunlarının çözülmesi, ticaret ilminin ve eğitiminin yaygınlaştırılması, halkın eğitilmesi gerektiği ile ilgili risale ve yazıları görülecektir. Bu anlamda Takvim-i Ticaret gazetesine göre Osmanlı'da serveti artırmanın yolu ticarete terakkinin gerçekleşmesiyle mümkündür. Ticarete terakkinin gerçekleşmesi için, ticareti etkileyen iktisadi faaliyet ve dinamiklerin (tarım, demiryolu, telgraf, sahil, liman ve ticaret yolları, ulaşım ve altyapı gibi) düzenlenmesi ve ıslah edilmesi gerektiği sıkça ifade edilmiştir. Bu reform ve ıslah tekliflerinde gazetenin izlediği politika, (serbest ticaret ya da korumacılık taraftarı) bir iktisat okulunun önerilerinden ziyade devletin reform programını yayımlamak, uygulamalara ve yaşanan aksaklıklara yönelik yeni tekliflerde bulunmak olmuştur. Gazete, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda izlediği serbest ticaret politikasına yönelik bir eleştiride bulunmamış ancak esnafı ve yerli tüccarı korumaya yönelik korumacı tekliflerde bulunmuştur.

EK: Ticari İşlemlerin Haftalık Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler⁹

9 Haziran 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

İstanbul'da tüccarda bulunan manifatura, şeker ve kahve gibi emtianın miktarı, gündün güne kıtlık bulmuştur. Emtiayı satın alma zamanında müşterinin ve talebin arttığı açık ise de bir müddetten beri alışverişte ve özellikle nakitte darlık vardır. Emtia bedelinin ödenmesinde büyük tüccar tarafından verilen yer ve kolaylıklar şimdilik gösterilmediğinden haziranın ilk haftasında meydana gelen alışveriş, sınırlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Kahve, şeker ve pirincin fiyatı artmış, İngiltere manifaturası ise hayli değer görmüştür. İhraç olunmak üzere satışa sunulan pamuğun fiyatı ise cinsine göre kıyyesi 9,5 ve 10,5 kuruşa kadar düşmüştür. Pamuğun piyasada bulunan miktarı ancak iki bin balyadır. Bursa ve civarındaki yerlerden ipek mahsulatı hakkında alınan haberler iyidir. Yağmurdan dolayı ipek böceklerinin hasta olmadığı ancak Rumeli sahillerinde

⁹ Bu yazı, "Osmanlı'da Ticari Hayat: Takvim-i Ticaret Gazetesi (1866-67)" adlı tezin 116.-128. sayfa aralığından aynen alınmıştır.

bulunan bazı yerlerde özellikle Bosna'da ipeğin hastalığı korkutmuştur. Ancak diğerlerinden fazla hububat yükü meydana gelmiştir. Şimdiki halde İstanbul'da ambarı bulunan zahirenin miktarı 180 bin kiloya ulaşmıştır. Buğday Osmanlı'dan ve vapur değirmenlerinden hayli satın alındığından fiyatı biraz ilerleme bulmuştur.¹⁰

17 Haziran 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

İstanbul ve taşralarda emtianın değer bulacağı bilinir iken ticaret politikası düzelmediğinden ve politik düzensizliğin kazancı etkilemesinden dolayı, ticaret işlemi durgun geçmiştir. Haziranın ikinci haftasında satılacak şeyin yalnızca pirinç olduğu görülmektedir. Haziranın ilk haftası fiyatı bayağı düşmüş olan İngiliz manifaturası da Avrupa'da emtia fiyatının ölçü olan yerlerden gelmiştir. Avrupa'daki bazı olayları takip eden Osmanlı'da da fiyat hayli ilerlemiştir. Pamuk ve İngiliz manifaturasının, Liverpool ve Manchester tarafından gelen bazı uygunsuz haberler sebebiyle fiyatları düşmüş ve eski düzeyini bulmuştur. 10-17 Haziran arasında 1.500 çuval kadar kahve satılıp; bunun çoğu taşraya ve kalanı yerli idarelere ayrılmış olduğu halde, yine de emtianın fiyatına göre tahvil meydana gelmemiştir. Kahvenin âlâ cinsinin çuvalı 1.040 kuruştan 1.080 kuruşa, cins üstü 860'dan 920 kuruşa kadar satılmıştır. 10-17 Haziran arasında satılan şekerin miktarı 8.000 kantara ulaşmış olup, bunun âlâ cinsinin fiçisi 245 kuruştan 250 kuruşa, Fransız şekeri 240'dan 245'e kadar, büyük kale şekeri 270'e kadar ve ufak kale şekeri 280'e kadar satılmıştır. İtalya çuvalı 50 franka ve İngiliz çuvalı 220 kuruşa kadar olmak üzere 2.500 çuval pirinç satılmıştır. Osmanlı tarafından alınmış olan pirincin miktar bedeli, taksit ile ödeneceğinden 100 kg. içeren çuvalı 55 franktan hesap olunmuştur. Mısır pirincinin kıyyesi 4 kuruşa kadar, kalay çubuğu sandığı 680 kuruşa kadar, Sibir yağının 12,5 kuruşa, Ton yağının 7 kuruş 30 paraya ve havyar cinsine göre 25'ten 32'ye kadar ve zeytinyağının fiyatı ise geçen güne nispetle ilerlemiştir. İvalinin 7,5 kuruşa kadar Vader Amid (Diyarbakır?) ve Midilli'nin dahi 7 kuruş 10 paraya, siyah biberin kıyyesi 6 kuruşa, kırmızıbiberin 4,5 kuruşa, kuru karanfilin kıyyesi 5 kuruş 10 paraya, tarçın 17,5 kuruşa, ala kırmızın kıyyesi 70 ve cinslerinin 55'ten 60'a kadar satılmaktadır. Çividin âlâsı 45 kuruşa, adisi 88 kuruşa kadar, karfiçe çivisinin fiçisi 1.000 kuruşa, parça olarak kurşun

¹⁰ Takvim-i Ticaret gazetesi, 9 Haziran 1866 Cumartesi, 19 Numaralı nüsha.

fişisi 170 kuruşa, tenekenin iki sandığı 220 kuruşa satılmaktadır. Çayın cinsine göre fiyatı 25 kuruş,55 kuruş ve 70 kuruşa kadar çıkmıştır.¹¹

Amerika Romunun (içki) 500 dirhemlik şişesi 8 kuruş 30 paraya, İngiliz geni 9,5 kuruşa, Moskova demiri kantarı 115 kuruşa, İngiliz geni 66, viyekarın kıyyesi 17 kuruşa satılmaktadır. Vapur kömürünün tonu âlâ cinsi 38 ve cins üstü 36 şiline kadar satılmaktadır. Pamukların fiyatı düşerek Gürcistan ve İran'ın kıyyesi 9 kuruş 10 paraya satılmaktadır. Kivi ve adisinin 12 kuruşa kadar, Ankara tiftiği 48 kuruşa, sarı bal 66 ve afyonun kıyyesi dahi 220 kuruşa kadar satılmakta bulunmuştur. İpek hakkında alınan son habere göre; Bursa'dan istenilen ipek sağlanmış ise de soğuk ve rutubetli havadan dolayı Edirne'nin ipek böcekleri hasta olmuş ve dolayısıyla havalar o taraflarda nemli ve yavaş gitmiş, bu yüzden ipekte azalma olacağı düşünülmüştür.¹²

10-17 Haziran içinde dahi Karadeniz'den İstanbul'a hayli zahire ve hububat gelmiş ise de bunların kötü olanların akletmekten kaynaklanmıştır. Bu yüzden zahire ve hububatın burada kalmayıp, Harbiye'den tedarik edilmesi ve(kötü olanların da)zahire ihtiyacı bulunan İtalya Devleti iskelelerine nakil olunması kararlaştırılmıştır. Mahsulatın Bosna, Rumeli, Anadolu ve Besarabya taraflarında bereketli olacağı düşünülmektedir. Zikredilen sebeplerden dolayı zahire fiyatı düşmeyip ilerlemiş olduğu ve yerli idareler için bu hafta (9-16 Haziran 1866) satılmış olan buğdayın miktarı 40.000 kiloya ulaşmış olduğu görülmektedir. Buğdayın fiyatı cinsine göre 9,5'ten 11,5'e kadar çıkmıştır. İstanbul'da ambarda bulunan buğdayın miktarı 60.000, mısırın 20.000 ve arpanın 25.000 kilodan ibaret bulunduğu alınan haberlerden öğrenilmiştir.¹³

22 Haziran 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

17-22 Haziran arasındaki ticari işlemlerdeki durgunluğun sebebi, geçmişindeki kalıcı sorunlarından dolayıdır. Emtianın fiyatı aslen tağyir olmuş, tahvili meydana gelmemiş ve bazı derecelerde fiyatının ilerlemesi sağlanarak satılmıştır. Yaklaşık 1.500 kantar şeker ile bir miktar pirinçten başka kayıtlı hiçbir şey alınıp satılamamıştır. Birkaç günden beri hububat, kahve ve şeker gibi ürünler ile sanayi eşyası gibi şeylerin

¹¹ Takvim-i Ticaret gazetesi, 16 Haziran 1866 Cumartesi, 20 Numaralı nüsha.

¹² Takvim-i Ticaret gazetesi, 16 Haziran 1866 Cumartesi, 20 Numaralı nüsha.

¹³ Takvim-i Ticaret gazetesi, 16 Haziran 1866 Cumartesi, 20 Numaralı nüsha.; Ambarda bulunan miktarlar, aynı zamanda "EK 4: Zahire Fiyatı Cetveli" altında gösterilmektedir.

Osmanlı'da yokluğu söz konusudur. Nakdin ve alışverişin büyük tüccar tarafından gerçekleştirilmesi, bu konuda kolaylıkların görülmesi ve genel emniyetin hareketli olması sebebiyle emtia fiyatı yükselmiştir. 17-22 Haziran içinde külçe olarak Osmanlı tarafından hayli miktar kurşun satın alınmış, bedeli ise eski ve işe yaramaz pirinç toplarıyla birleştirilmiş ve ödenmiştir. İhracat durgun halde bulunsa da yapağı aranılmış ve biraz satılmıştır. İpeğin gelecek mahsulatı hakkında Tevarday'dan gelen haberler aksi ve muhalif bulunmaktadır. Bursa'da sağlam ipeklerin arzu olunacak halde bulunduğu birçok mektup ile tasdik olunmuştur. Diğer taraftan bazı bölgelerde ipek mahsulatı yumuşamış ve mahsulatın kötüsünün meydana geldiği haber verilmişse de ziraatı olunmuştur. Japonya pamuk tohumunun övüldüğü kadar iyi ürünleri görülememiş, yerli tohumun daha çok mahsulat vereceği anlaşılmıştır.¹⁴

Takvim-i Ticaret gazetesinin 20 numaralı nüshasında devam eden haberde; Afyon hakkında gelen haber uygunsuz olduğu ifade edilmiştir. 1866'dan evvelki senelerde alınan mahsulata göre, 1866 senesi ancak salt mahsul alınacağı anlaşılmış ve bu durum fazla beğenilmemiştir. Afyonun fiyatı yavaşça yükselme bulmuştur. Bu hafta (17-22 Haziran), Karadeniz'den İstanbul'a hayli hububat gelmiş ise de bunlardan cüz'i miktarı yerli sarfiyat için ayrılıp, kalanı İtalya'ya gönderilecektir. İstanbul ufak değirmenleriyle bazı civarlardan 50 bin kilo kadar buğday satın alınmış olduğu halde İstanbul'da ambarı bulunan buğdayın 130.000, Mısır buğdayının 30.000 ve arpanın da 20.000 kilodan çok bulunmadığı bilinmektedir. Yavaşça esen Lodos rüzgârıyla İstanbul Haliç'e dünya gemileri ulaşmış ise de toplam geminin ve özellikle belirsiz devletler sancağı altında bulunanların gemilerin kirasının düşmemiş olduğu elde edilen bilgilerden bulunmuştur.¹⁵

27 Haziran 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

Taşra tüccarı, alışverişte durgunluğun devam edeceğini düşünmüş ve bu sebeple malları satın almaya başlamıştır. Bu durum, alışverişin revacına sebep olmuştur. Asker tayin vesilesi için Osmanlı'dan hayli erzak ve ufak şeylerin satın alınması, zahire fiyatının da yükselişine neden olmuştur.¹⁶

¹⁴ Takvim-i Ticaret gazetesini, 23 Haziran 1866 Cumartesi, 21 Numaralı nüsha.

¹⁵ Takvim-i Ticaret gazetesini, 23 Haziran 1866 Cumartesi, 21 Numaralı nüsha.

¹⁶ Takvim-i Ticaret gazetesini, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

Tablo 1. a 20-27 Haziran 1866 Tarihinde Şeker ve Pirinç Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	20 Haziran 1866	27 Haziran 1866
Flemenk Şekeri (kuruş)	250	255
Cins üstü Flemenk Şekeri (kuruş)	246	248
Fransız Ufak Kale Şekeri (kuruş)	280	285
Büyük Kale Şekeri (kuruş)	260	265
İtalya Pirinci (78 kıyyelik) (frank)	48	50
Cins Üstü İtalya Pirinci (78 kıyyelik) (frank)	44	46
Mısır Pirinci (kıyyesi) (kuruş, para)	3,30	3,35
İngiliz Pirinci (çuval) (kuruş)	215	220

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

İran ve Gürcistan'a gönderilmek üzere bir miktar toz şekerinin satın alınmasından dolayı şekerin fiyatı cüz'ice artmış ise de bunu takiben 4.000 kantar daha şeker geldiğinden, önceki fiyatına indirmiştir. Âlâ cinsinden Flemenk şekerinin kantarı 250'den 255 kuruşa, cins üstü 246'dan 248 kuruşa, Fransız ufak kale şekerinin kantarı 280'den 285 kuruşa ve yine büyük kale şekerinin kantarı 260'dan 265 kuruşa kadar satılmaktadır. 22-28 Haziran tarihi içinde kahve müşterisi az olduğundan, riva kahvesinden âlâ cinsinden 100 kıyye olmak üzere çuvalı 1.020'den 1.050 kuruşa ve aşağı cinsinden 880'den 960 kuruşa olarak 700 çuval kadar ancak satılmıştır. Fela-yı çubuğunun kantarı 680'den 700 kuruşa ve pirinç alışverişi devam üzere olduğundan, İtalya pirincinin iyi cinsinden 78 kıyye olmak üzere çuvalı 48'den 50 Frank'a ve cins üstü 44'ten 46 Frank'a, İngiliz pirincinin çuvalı 215'ten 220 kuruşa, Mısır pirincinin kıyyesi 3 kuruş 30 paradan 3 kuruş 35 paraya kadar satılmaktadır.¹⁷

¹⁷ Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

Tablo 1.b 20-27 Haziran 1866 Tarihinde Yağ, Baharat, Çioid, Kahve, Kırmızı, Rom, İspirto, Çay, Çelik, Kurşun, Bakır, Demir, Teneke, Hırdavat, Vapur Kömürü Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	20 Haziran 1866	27 Haziran 1866
Sibir yağı (kıyye) (kuruş, para)	11,10	11,30
Meskutun Yağı (kıyyesi) (kuruş, para)	6,5	7
Siyah Biber (kıyye) (kuruş, para)	5,5	6
Kırmızı Biber (kıyye) (kuruş, para)	5,30	6
Kuru Karanfil (kuruş)	-	6
İyi Çioid (kuruş)	110	130
Adi Çioid (kuruş)	50	65
Riva Kahvesi âlâ cinsi (100 Kıyyeden Çuvalı) (kuruş)	1.020	1.050
Kırmızı cinsi (kıyyesi) (kuruş)	60	65
Siyah Kırmızı (kıyyesi) (kuruş)	50	55
Karışık Kırmızı (kıyyesi)	40	45
Amerika Romu (500 dirhemlik şişesi) (kuruş, para)	8	8,5
İngiliz Romu	9	9,5
Amerika İspirtosu (kıyyesi) (kuruş, para)	5,10	5,5
Trieste İspirtosu (kıyyesi) (kuruş, para)	4,5	4,30
Hong Kong Çayı (kuruş)	23	27
Pekin Çiçek Çayı (kuruş)	50	60
Trieste Çeliği (sandık) (kuruş)	170	185
Newcastle Vapur Kömürü (Ton) (şilin)	37	37,5
Cardiff Vapur Kömürü (Ton) (şilin)	35	36
İspanya Kurşunu (kantar) (kuruş)	150	160
Demir ve Hırdavat (kantar) (kuruş)	165	170
Teneke (iki sandık) (kuruş)	340	350
Bakır (kıyyesi) (kuruş, para)	16,5	17,5
Meskun Demir (kantar) (kuruş)	110	113
İngiliz Demiri (kantar) (kuruş)	66	68

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

Sibir yağının kıyyesi 11 kuruş 10 paradan 11 kuruş 30 paraya ve meskutun yağının kıyyesi 6,5'tan 7 kuruşa kadar satılıyor. Baharat alışverişi cüz'i olduğundan siyah biberin kıyyesi 5,5'tan 6 kuruşa, kırmızıbiberin kıyyesi 5 kuruş 30 paradan 6 kuruşa kadar, kuru karanfilin kıyyesi 6 kuruşa kadar satılıyor. Bu yabancıların alışverişi olmadığından

baharat gibi düşüşte ise de fiyatı olduğu gibi gelecekte açıklanacaktır. Şöyle ki; iyi çividin kıyyesi 110'dan 130 kuruşa, adisi 50'den 65 kuruşa kadar, kırmızı cins ailesinden kıyyesi 60'tan 65 kuruşa, siyah kırmızın kıyyesi 50'den 55 kuruşa, karışık kırmızı 40'tan 45 kuruşa kadar satılmaktadır. Amerika Romu 500 dirhemlik şişesi 8'den 8,5 kuruşa, İngiliz Romu 9'dan 9,5 kuruşa, Amerika ispiertosunun kıyyesi 5 kuruş 10 paradan 5,5 kuruşa ve Trieste ispiertosunun kıyyesi 4,5 kuruştan 4 kuruş 30 paraya kadar verilmektedir. Çay alışverişi durgundur. Hong Kong çayının kıyyesi 23'ten 27 kuruşa, Pekin çiçek çayının kıyyesi 50'den 60 kuruşa ve Trieste çeliğinin çeşitli sandığı 170'den 185 kuruşa satılmaktadır.¹⁸

Yerli bölge ve sahilleri için hayli vapur kömürü satılmış olup; Newcastle vapur kömürünün tonu 37'den 37,5 şiline, Cardiff vapur kömürünün tonu 35'ten 36 şiline ve İspanya kurşununun kantarı 150'den 160 kuruşa, demir ve hırdavatın 1. numaradan 12. numarasına kadar kantarı 165'ten 170 kuruşa, tenekenin iki sandığı 340'tan 350 kuruşa, tahta olarak bakırın kıyyesi 16,5'ten 17,5 kuruşa, meskun demirinin kantarı 110'dan 113 kuruşa ve İngiliz demiri çeşidinin kantarı 66'dan 68 kuruşa, çemberlisinin kantarı 68'den 70 kuruşa ve genel üretime mahsus demirin kantarı 72'den 74 kuruşa, karfiçe çivisinin fiçisi 92'den 102 kuruşa satılmaktadır. Anvers'in ispermeçet mumunun 11 kg'lık sandığı 117'den 120 kuruşa ve 11,5 kg.'lık sandığı 121'den 123 kuruşa satılmaktadır. Fransa'nın 12 kg.'lık sandığı 126'dan 130 kuruşa ve Viyana ispermeçet mumunun kıyyesi 17'den 17,5 kuruşa kadar satılmakta bulunmuştur.¹⁹

Tablo 1.c 20-27 Haziran 1866 Tarihinde Demir, Çivi, Mum Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	20 Haziran 1866	27 Haziran 1866
Çemberli Demir (kantarı) (kuruş)	68	70
Genel Üretimli Demir (kantarı) (kuruş)	72	74
Karfiçe Çivisi (fiçi) (kuruş)	92	102
Anvers İspemeçet Mumu (11 kg.lık sandık) (kuruş)	117	120
Fransa İspemeçet Mumu (12 kg.lık sandık) (kuruş)	126	130
Viyana İspemeçet Mumu (kıyyesi) (kuruş, para)	17	17,5

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

Bu aralık (20-27 Haziran 1866) İstanbul'dan emtia ihracatında pek de önem görülmemektedir. Hatta pamuk fiyatının düşüklüğü yüzünden yabancı tüccarların bazıları

¹⁸ Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

¹⁹ Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

satışa rağbet etmemekte, mevcut pamuğu korumakta ve bazıları da kendi hesaplarına Avrupa'ya göndermektedir. Fakat yerli idare için 100 balya kadar pamuk satılabilmektedir. Gavenin (?)kıyyesi 12,5'ten 13 kuruşa, adisinin 12'den 12,5 kuruşa, Gürcistan ve İran'ın 10'dan 10,5 kuruşa ve Baykeserinin (?) 9,5'ten 10 kuruşa kadar satılmıştır.²⁰

Pamuk yok fiyatına gelinceye kadar düşmekte ancak şu aralık (20-27 Haziran 1866) cüz'i revacı görülmektedir. Pamuğun temizinin kıyyesi 14'ten 15 kuruşa, kirlisinin 7,5'ten 8 kuruşa satılmıştır. Siyah mazının kıyyesi 13'ten 14 kuruşa, karışığı 10'dan 10,5'a, beyazın 6'dan 7 kuruşa, sarı bal mumunun 20'den 22 kuruşa ve iyi kil yağının meskali 20'den 22 kuruşa kadar satılmaktadır. İtalya tarafından talep olduğundan, bu aralık fiyatı revaç bulmakta olup İngiltere'ye gönderilmek üzere bu hafta (20-27 Haziran 1866) zarfında 50 bin kilo İstanbullu buğday ve 20 bin kilo arpa satılmıştır. İstanbul vapur değirmenlerinden 60 kıyye olarak 2.500 ufak çuval olarak satılmış olup 5.000 ufak çuval daha mevcuttur.²¹

7 Temmuz 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri, Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

27 Haziran 1866 tarihinde belirtilen ticaret işlemlerine gelen revaç 7 Temmuz'da son bulmuştur. Mamulat alışverişi, geçmiş hale geri dönmüş ve emtia ticaretinin ihracat ve ithalatı durgun geçmiştir. Doğrudan doğruya Karadeniz'den Bahrişefid'e geçen buğday yüklü gemiler hesap olmaksızın Fransa ve İtalya için farklı cinslerden olarak 50 bin kilo buğday, İngiltere için 20 bin kilo Mısır buğdayı ve 25 bin kilo arpa satın almış olduğundan, bu hafta (30 Haziran-7 Temmuz) es'ar fiyatı yine cüz'i ilerlemiştir. Buğday ve Mısır buğdayının kilosunda ikişer ve arpanın kilosunda üçer kuruş artış vardır. Ufak alışverişine gelince, bu günlerde hayli revaç bulmuştur. Yüksek fiyatla beraber, vapur değirmenlerinden âlâ cinsinden 60 kıyyeden ibaret olan bir çuvalı 140'tan 145 kuruşa, cins üstü 130'dan 132 kuruşa ve adisi 120'den 122 kuruşa olmak üzere altı bin ufak çuval satılmıştır. Değirmenlerde ufağın 2.500 çuvalı mevcuttur. Bundan başka çuvalından 10'ar kuruş noksan fiyatıyla ufak 1.200 çuval Rusya'ya satılmıştır. Yaklaşık 4.000 ufak çuvalı mevcuttur. Erzak, boya ve ispirto fiyatları 30 Haziran 1866 tarihli Takvim-i Ticaret gazetesinde gösterilen derecelerde olup, değişmemiştir. Fakat tuz ve kale şekerinin

²⁰ Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

²¹ Takvim-i Ticaret gazetesi, 30 Haziran 1866 Cumartesi, 22 Numaralı nüsha.

kantarında iki ve üç kuruş kadar fiyatı düşmüştür. Zeytinyağının alışverişinde bir revaç yoksa da fiyatı geçmiş fiyattan fark etmemiştir. Gümülcine yağının kıyyesi 7 kuruş 10 paraya, Girit ve Midilli yağının kıyyesi 7 kuruş 10 paradan 7,5 kuruşa kadar satılmaktadır. Sibir yağı normal olup, kıyyesi 14 kuruştan 10,5 kuruşa ve Hamburg yağı 7'den 7,5 kuruşa satılmaktadır. Sibir yağının bu aralık gelmesi gözetilmektedir. Gerek yerli idare için ve gerek Karadeniz vapur kumpanyaları için bir hayli vapur kömürü satın alınarak Newcastle vapur kömürünün tonu 35,5'ten 36,5 milyona ve Cardiff kömürü tonu 35'ten 36 şiline satılmaktadır.²²

1 Eylül 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

Üç aydan beri Avrupa'da sermaye ortaya çıkınca, mevcut hallerin ve baskının neticesi olarak ticaretin girdiği zor düğüm, günden güne açılmıştır. Fakat sınır genişletme meselelerinden dolayı konuşulan uyuşmazlık ve Avrupa politikasının geçmişine göre karışık hal seyredeceği haberleri, bu hafta (24 Ağustos-1 Eylül) içinde ticaret işlemlerine aşırı derecede durgunluk getirmiştir. 1 Eylül 1866'da Fransa'dan bir miktar toz şekeri gelmiş olup, cinsine göre kantarı 238'den 247,5'a kuruşa yaklaşık 700 kantar satılmıştır. Flenk şekeri az olup tüccarlarda bulunmamaktadır. Kale şekerinde dahi revaç olduğu gibi büyük kale şekerinin kantarı 265 kuruşa ve 2,5 okkalık ufak kale şekerinin kantarı 275 kuruşa satılmaktadır. 600 çuval kahve satılıp, âlâsından çuvalı 1.020 kuruştan 1.040 kuruşa, kahvesinin cins üstü çuvalı 920 kuruştan 960 kuruşa kadar ve adi cinsi 840 kuruştan 860 kuruşa kadar satılmaktadır. Pirinç alışverişi geçen haftadan daha hızlıdır. Satışı yalnız Osmanlı'nın satışından ibarettir ve miktarı geçmiş hesabıyla âlâ cinsi 78 kıyyeden ibarettir. Pirincin çuvalı 45 franktan 47 franka kadar ve cins üstü pirinç 41 franktan 43'e kadar satılmıştır. Mısır pirincinin kasası 3 kuruş 25 paradan 3 kuruş 35 paraya kadar satılmaktadır.²³

²² Takvim-i Ticaret gazetesi, 7 Temmuz 1866 Cumartesi, 23 Numaralı nüsha.

²³ Takvim-i Ticaret gazetesi, 1 Eylül 1866 Cumartesi, 31 Numaralı nüsha.

Tablo 2. 24 Ağustos-1 Eylül 1866 Tarihinde Kahve, Pirinç Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	24 Ağustos 1866	1 Eylül 1866
Kahve âlâ cinsi (çuval) (kuruş)	1.020	1.040
Kahve cins üstü (çuval) (kuruş)	920	960
Kahve adi cinsi (çuval) (kuruş)	840	860
Pirinç âlâ cinsi (78 kıyyelik çuvalı) (frank)	45	47
Pirinç cins üstü (çuval) (frank)	41	43
Mısır Pirinci (kasa) (kuruş, para)	3,25	3,35

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 1 Eylül 1866 Cumartesi, 31 Numaralı nüsha.

1866 yılı Ağustos ayının son haftasında, alkollü içkilerde hayli satış vardır. Alkollü içkilerin özellikle Romun cins âlâsı yok gibi olduğundan 2,5 kıyyeden oluşanı 12,5'tan 13 şişeye kadar satılmıştır. Boston Romunun biri 13'ten 13,5 şişeye kadar, Varak Romu 9'dan 9,5 şişeye kadar, İngiliz Romu birer liraya Osmanî verilmektedir. Trieste ispiertosunun 22 kıyyesi, Amerika ispiertosunun 17'den 17,5 kıyyesiyle ve Fransa ispiertosunun 18'den 18,5 kıyyesi birer liraya Osmanî'ye satılmaktadır. Alışverişi kolay olup, kantarı 650 kuruştan 660 kuruşa kadar ve çinkonun kıyyesi 4 kuruş 10 paradan 20 paraya kadar satılmaktadır. İran ticareti bu hafta (24 Ağustos-1 Eylül 1866) hayli çay satıp, fakat cinsi gibi fiyatı da fazlasıyla farklı olduğundan açıklamalardan vazgeçilmiştir. Çin memleketinden çokça Pekin çayı getirilmiş, kasası 40 kuruştan 70 kuruşa kadar ve Hong Kong çayının kıyyesi 21 kuruştan 30 kuruşa kadar alışveriş olunmaktadır. Cinsinin tonu ve çıkış yerine göre, 35 şilin 6 penseden 38 şiline kadar olarak hayli vapur kömürü satılmıştır. Bu da alışverişin durgunluk üzere olduğunu göstermektedir. Kırmızın cins âlâsından kıyyesi 63 kuruştan 65 kuruşa, farklı olanı kıyyesi 45 kuruştan 50 kuruşa kadar ve cins üstü 55 kuruştan 80 kuruşa kadar satılmaktadır. Rusya yağının sadesi çok üzere gelip; toptan kıyyesi 10 kuruştan 10 kuruş 10 paraya kadar satılmaktadır. Zeytinyağının alışverişinde fazlasıyla revaç olduğundan fiyatı yükselmiş; Kuşadası ile Midilli yağının kıyyesi 7 kuruş 10 paraya, Edremit yağı 7,5 kuruşa, Girit yağı 7 kuruş 30 paraya ve Mora yağı 8 kuruş 10 paraya olarak satılmıştır. Yerli sarfıyatı için bu hafta (24 Ağustos-1 Eylül 1866) içinde 80.000'den 100.000 kıyyeye kadar zeytinyağı satılmıştır. Önceleri zeytinyağı ürününün bereketli ve bolluk üzere olacağına inanılmaktaydı. Sonraki yağmurun devamlı müddette olması ve sonra kesilmesi ile meydana gelen kuruluştan, nemsizlikten üretimi daha aşağı çekmiştir.²⁴

²⁴ Takvim-i Ticaret gazetesi, 1 Eylül 1866 Cumartesi, 31 Numaralı nüsha.

Ufak ticaretinde revaç görülmüş, Osmanlı topraklarından ve Rusya'dan gelen ufaktan 3.500 çuval satılmıştır. Estonya ufağının cins âlâsından 60 kıyyenin çuvalı 145 kuruştan 146 kuruşa, cins üstü 135 kuruştan 136 kuruşa, adisi 124 kuruştan 126 kuruşa ve pek aşağısı 114 kuruştan 116 kuruşa satılmıştır. Havace ufağının âlâsından 62 kıyyenin çuvalı 150, cins üstü 140 ve adisi 130 kuruşa satılmaktadır. Gerek Estonya gerek Havace yakınlarında 2.500'den 300 kadar çuval ufak vardır. Avrupa'dan ve özellikle Marsilya'dan gelen haberlere göre; bu sene zeytin mahsulatında feyz ve bereket olacağı sebebiyle adet olarak fiyat belirleme işi, bazı ticaret işlemlerine göre hareket vermiştir. Kuraklıktan dolayı hasadın hayli sürede bozulup beklemesi ile üretim yarım gerçekleştiğinden ve buna rağmen mahsul alınacağı anlaşılmış olduğundan es'ar fiyatı yükselmeye başlamıştır. Bu aralar (23 Ağustos-1 Eylül) es'arın fiyatı düşmüş ve bu bölümde üretildiği kadar alışveriş meydana gelmemiştir. Bu durgunluk müşteri bulunamamasından değil, ambarlarda mevcut es'arın yetersizliğindedir. Bu hafta (23 Ağustos-1 Eylül), 10 bin kilo İstanbul'a buğday, 8 bin kilo Mısır buğdayı ve 12 bin kilo arpa satışı olmuştur. Yabancı memleketlere ihraç olunmuş, yerli sarfiyat için dahi farklı cinslerden hayli es'ar satılmıştır.²⁵

6 Ekim 1866 Tarihli Ticari İşlem Özetleri ve Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler

Muamelat-ı Ticariye, 1-6 Ekim içinde, geçen günlerden ziyade kazanç etmiştir. Alışveriş revaç bulmuş olup, her türlü eşyada ihracat ve ithalat yapılmıştır. Gürcistan ve İran tüccarı tarafından çay, züccaciye eşyası ve manufakturaya dair meydana gelen satış, genellikle ticaretin iyi cereyanına vesile olmuş ve hayli mal satılmıştır. Şu aralık (1-6 Ekim 1866) bir miktar kahve gelmiş ise de mamul olduğu üzere revacı olmadığından, fiyatı düşüşe yönelmiş, 600 çuval kadar ancak satılmış ve tüccarların da 3.000 çuval miktarında mevcudu bulunmuştur.²⁶

Tablo 3.a 29 Eylül-6 Ekim 1866 Tarihinde Şeker Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	29 Eylül 1866	6 Ekim 1866
En Âlâ Şeker (kantar) (kuruş)	256	260
Âlâ Şeker (kantar) (kuruş)	252	254
Cins Üstü Şeker (kantar) (kuruş)	250	252
Büyük Kale Fransız Şekeri (kantar) (kuruş)	280	285
Küçük Kale Fransız Şekeri (kantar) (kuruş)	290	295

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

²⁵ Takvim-i Ticaret gazetesi, 1 Eylül 1866 Cumartesi, 31 Numaralı nüsha.

²⁶ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

Şeker alışverişinde revaç görülmüş, fiyatı dahi yükselmeye başlamıştır. En âlâ şekerin kantarı 256 kuruştan 260 kuruşa, âlâsı 252 kuruştan 254'e, cins üstü 250 kuruştan 252 kuruşa, büyük kale Fransız şekerinin kantarı 280 kuruştan 285 kuruşa, küçük kalesi 290 kuruştan 295 kuruşa kadar satılmaktadır. 1-6 Ekim arasında 1.200 kantar şeker gelmiştir. 1.400 kantarı satılıp 2.000 kantar kadar mevcutta vardır ve 4.000'den 5.000 kantara kadar şeker yolda olup, gelmek üzeredir.²⁷

Yerli sarfiyat ve civar iskeleler için meydana gelen satıştan dolayı birinci alışveriş, geçen haftalardan (Ağustos 1866) fazla revaç bularak; Mısır pirincinin kıyyesi 3 kuruş 25 paradan 30 paraya ve Hint pirincinin 78 kıyyelik çuvalı 180 kuruştan 160 kuruş fiyatıyla satılmıştır. Âlâsından Cenova pirincinin çuvalı 45 franktan 47 franka ve cins üstü 47 franktan 43 franka kadar satılmaktadır. 1-6 Ekim arasında 2.000 balya kadar pirinç satılmıştır. Ayrıca 4.000 kadarı mevcudu vardır ve tamamının girişi beklenmektedir.²⁸

Tablo 3.b 29 Eylül-6 Ekim 1866 Tarihinde Pirinç, Rom, Mum, Vapur Kömürü Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	29 Eylül 1866	6 Ekim 1866
Mısır Pirinci (kıyyesi) (kuruş, para)	3,25	3,30
Hint Pirinci (78 kıyyelik çuvalı) (kuruş)	180	160
Cenova Pirinci âlâsı (çuval) (frank)	45	47
Cenova Pirinci cins üstü (çuval) (frank)	47	43
Amerika Romu (2,5 kıyyelik şişesi) (kuruş, para)	7,5	7,30
İngiliz Romu (kuruş, para)	6,10	6,30
Belçika Mumu (8 kıyyelik 250 dirhemin bir sandığı) (kuruş)	124	126
Fransa Mumu (9 kıyyelik 160 dirhemin sandığı) (kuruş)	132	135
Viyana Mumu (9 kıyyelik 160 dirhemin sandığı)	132	136
Vapur Kömürü (ton) (şilin)	1	2

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

Rom alışverişi devam üzere ise de fiyatı hızlı olup; 2,5 kıyyelik şişesi Amerika Romu 7,5'tan 7 kuruş 30 paraya ve İngiliz Romu 6 kuruş 10 paradan 6 kuruş 30 paraya kadar satılmaktadır. İspirto müşterisi var ise de az olup, Fransız ispiertosu yok durumundadır ve cüz'i bir miktar gelişi beklenmektedir. Şu aralık (1-6 Ekim) ispermeçet mumunda fazlasıyla revaç olup tüccarlar da bulunmadığından; dükkancılar yabancılarda bulunan mumu istedikleri fiyat üzere satıp istifade etmektedirler. Belçika mumunun 8 kıyyelik 250 dirhemin bir sandığı 124 kuruştan 126 kuruşa, 9 kıyyelik sandığı 127

²⁷ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

²⁸ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

kuruştan 130 kuruşa, Fransa mumunun 9 kıyyelik 160 dirhem sandığı 132 kuruştan 135 kuruşa, Viyana mumunun o miktarlık sandığı 132 kuruştan 136 kuruşa satılmaktadır. Kıyyesi 20 kuruştan 20,5 kuruşa vapur kömürü çokça geldiğinden fiyatı biraz düşerek, tonu 1'den 2 şiline kadar satılmaktadır.²⁹

Yerli ve Rusya'dan gelen ufak alışverişinde revaç olup, özellikle İstinye değirmenleri mahsulünde fazlasıyla satış olmaktadır. 15 günden beri yaklaşık ufağın 8.000 çuvalı satılmıştır. Ticaretin seyrine göre, bu alışverişin kış günlerinde de revaç bulacağı açıktır. Yerli ufağın cins âlâsından 60 kıyyelik çuval 140 kuruştan 142 kuruşa, cins üstü 131 kuruştan 133 kuruşa satılmaktadır. Yine bundan bir çeşit olanı 126 kuruşa, adisi 115 kuruştan 117 kuruşa satılmaktadır. Havace bin ufağının cins âlâsından 62 kıyyelik bir çuval 152 kuruştan 154 kuruşa, cins üstü 132 kuruştan 135 kuruşa ve adisi 125 kuruştan 127 kuruşa kadar satılmaktadır. Hâlâ tahminen ufaktan 5.000 çuval mevcuttur.³⁰

Tablo 3.c 29 Eylül-6 Ekim 1866 Tarihinde Ufak, Yağ, Pamuk Fiyatlarındaki Haftalık Değişme

	29 Eylül 1866	6 Ekim 1866
Yerli Ufak âlâ cinsi (60 kıyyelik çuval) (kuruş)	140	142
Yerli Ufak cins üstü (60 kıyyelik çuval) (kuruş)	131	133
Havace Ufağının âlâ cinsi (62 kıyyelik çuval) (kuruş)	152	154
Havace Ufağının cins üstü (62 kıyyelik çuval) (kuruş)	132	135
Havace Ufağının adisi (62 kıyyelik çuval) (kuruş)	125	127
Midilli Yağı ve Edremit Yağı (kıyyesi) (kuruş, para)	7,10	7,25
Girit ve Yunan Yağı (kuruş, para)	7,25	8
Suriye ve Trablusgarp Yağı (kuruş, para)	7,35	8,10
Gürcistan ve İran Pamuğu (kıyyesi) (kuruş, para)	11,5	12,5
Harput Pamuğu (kıyyesi) (kuruş, para)	12	13
Geyve (?) ve Adana Pamuğu (kıyyesi) (kuruş, para)	12,5	13,5

Kaynak: Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

Zeytinyağı bu aralar bol olup, Midilli ve Edremit yağının kıyyesi 7 kuruş 10 paradan 7 kuruş 25 paraya, Girit ve Yunan yağı 7 kuruş 25 paradan 8 kuruşa, Suriye ve Trablusgarp yağı 7 kuruş 35 paradan 8 kuruş 10 paraya satılmıştır. Bu hafta (29 Eylül-1 Ekim 1866) satılmış olan 55 bin kıyyeden başka hâlâ 150.000 kıyye yağ mevcuttur. Bu gidişe bakılırsa, toplam yeni mahsulatın pazarlara yönelik olduğu açıktır. Pamuk yeni

²⁹ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

³⁰ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 Numaralı nüsha.

mahsulünden bir miktar balyaya pembe geçmiş ise de ihracatı etkileyecek derecede değildir. 1865 senesi mahsulünden mevcudu vardır, ancak bu da yerli ihtiyacı karşılayacak miktardan ibarettir. Gürcistan ve İran pamuğunun kıyyesi 11,5 kuruştan 12,5 kuruşa, Harput'un 12 kuruştan 13 kuruşa, Geyve ve Adana'nınki 12,5'tan 13,5 kuruşa kadar satılıyor.³¹

1866 senesinin afyon miktarı geçen senelere göre daha azdır. Afyonun cinsine göre kıyyesi 260 kuruştan 290 kuruşa kadar satılmaktadır. Kayseri cehreyesi (?) revaç üzere olup; kıyyesi 13 kuruştan 14,5 kuruşa, mazı ise 13,5 kuruştan 15 kuruşa ve mahlut mazı 10,5 kuruştan 12 kuruşa satılmaktadır. Kesterenin (?) âlâsı nadir bulunmakta olup, kıyyesi 25 kuruştan 26 kuruşa, cins üstü 17 kuruştan 20 kuruşa satılmaktadır. Sarı bal mumu dahi pek de bol olmayıp cinsine göre kıyyesi 22 kuruştan 25 kuruşa ve tiftiğin âlâsından kıyyesi 48 kuruştan 50 kuruşa satılıyor. İpin fiyatı yükselmekte olup, fabrikacılar arasında nazlanma görülmektedir. Borsadan alınan haberlere göre; mevcut kozanın ancak 1867 senesine kadar fabrikaların idaresine yeteceği ve fabrikatörler arasında 3-4 ay kadar işleyecek kozalarının ancak bulunduğu bildirilmektedir. Fabrikatörler, işlerini tatil etmeye mecbur olacakları zaman kozayı yeniden karşılayacak olsalar, aralarındaki kıyasları dindirirler ve kendileri satmak için fiyat verirler. Bir fiyat veremedikleri ve bu konuda nazlandıkları için, kozanın karşılanmasının zor olacağı anlaşılmaktadır.³²

Es'ar alışverişine gelince; bu pazara da yeterlilik geldiği, revaç, dikkat ve fiyatta dayanıklılık olduğu açıktır. Görünen hale göre, fiyat derecesini bulmuş ve yeni mahsullerin sonu gelmiştir. Osmanlı için alınan haberler asılsız olmayıp; pek fena halde olması şöyle dursun, hemen hemen yok durumundadır. Aralıksız yağın yağmur, hesapsız genel olarak harman yerine ve mahsulata zarar vermiştir. İngiltere'nin pek çok yerinde, özellikle semt ortası ve solunda meydana gelen buğday harmanları, yağmur ve selden çürüyüp gitmiştir. Gelen telgrafnamelerden de İngiltere'de meydana gelen yağmurun mahsulata hasar vereceği anlaşılmıştır. Bu hafta (29 Eylül-6 Ekim 1866) içinde 80.000 kilo zahire satılmıştır. 40.000 kilosu buradaki vapur değirmenlerine ve 40.000 kilosu da ihracata gitmiştir.³³

³¹ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 numaralı nüsha.

³² Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 numaralı nüsha.

³³ Takvim-i Ticaret gazetesi, 6 Ekim 1866 Cumartesi, 36 numaralı nüsha.

KAYNAKÇA

- Abou-El-Haj, R. ' (2018). *Modern devletin doğası (16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu)*. (O. Özel, & C. Şahin, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı dönemi tahvil ve hisse senetleri "Ottoman securities"*. İstanbul: Türkiye Ekonomi Bankası .
- Akyıldız, A. (2014). *Para pul oldu Osmanlı'da kağıt para, maliye ve toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Al, H., & Akar, Ş. K. (2013). *Osmanlı'dan günümüze borsa Galata Borsası (1830-1873)*. İstanbul: Borsa İstanbul A.Ş.
- Albayrak, G. C. (2017). *Dersaadet'in kileri Tuna Nehri'nde ticaret ve devlet*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2016). *19. Yüzyıl siyasî tarihi 1789-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çakır, C. (2001). *Tanzimat dönemi Osmanlı maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Damlıbağ, F. (2011). Batı Anadolu'da ihracat için pamuk üretimi (1860-1870). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (60), 433-471.
- Demir, T. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz posta taşımacılığı ve vapur kumpanyaları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (17), 281-298.
- Ekinci, İ. (1998). *Tuna komisyonu ve Tuna'da ticaret (1856-1883)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) OMU, SBE, Samsun.
- Ekinci, İ. (2006). XIX. Yüzyılda Osmanlı deniz ticaretinde değişim ve tepkiler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI (2), 35 - 76.
- Ertuğ, H. R. (1970). *Basın ve yayın hareketleri tarihi (Cilt 1)*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Ferid, H. (2008). Osmanlı'da para ve finansal kredi, Cilt III. H. Ferid içinde, *Nakid ve i'tibâr-ı mâlî*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1946). *Türkiye'de iktisat tedrisatı tarihçesi ve iktisat fakültesi teşkilatı*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayınları.
- Genç, M. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Güran, T. (1992). Ziraî politika ve ziraatte gelişmeler 1839-1876. *150. Yılında Tanzimat* (s. 219-233). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003a). *Devrim çağı (1789-1848)*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003b). *Sermaye çağı 1848-1875*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hourani, A. (2016). Modern Ortadoğu'nun Osmanlı geçmişi. K. Karpat (Dü.) içinde, *Osmanlı ve Dünya* (Ö. Baldık, Çev., s. 103-129). İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). *Akademik ders notları (1938-1986) Timur, İnkılap Tarihi, Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Issawi, C. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ekonomisindeki yeri (1600-1914): Bazı gözlemler ve sorunlar. K. Karpat (Dü.) içinde, *Osmanlı ve Dünya* (K. Kahraman, Çev., s. 171-186). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karaman, D. (2005). Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası . *Modern Türkiye'de siyasi düşünce cilt 7 (Liberalizm)* (s. 84-102). içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kazgan, H., Ateş, T., & Koraltürk, M. (1999). Tanzimat sonrası siyasal gelişmeler. H. Kazgan, T. Ateş, M. Koraltürk, O. Tekin, A. Soyak, N. Eroğlu, et al. içinde, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk finans tarihi* (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- Keyder, Ç., Özveren, Y. E., & Quataert, D. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nda liman kentleri bazı kurumsal ve tarihsel perspektifler. Ç. Keyder, Y. E. Özveren, & D. Quataert içinde, *Doğu Akdeniz'de liman kentleri (1800-1914)* (G. Ç. Güven, Çev., s. 121-155). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıçaslan, M. E. (2015). Avusturya Llyod Vapur Şirketi'nin İstanbul'un yolcu ve eşya taşımacılığındaki yeri. *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla büyük İstanbul tarihi cilt VI* (s. 480-491). içinde, İstanbul: İBB Kültür A.Ş.
- Kıray, E. (1993). *Osmanlı'da ekonomik yapı ve dış borçlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocakaplan, S. Ç. (2017). *18. Yüzyılda Osmanlı ekonomisi ve İstanbul gümrüğü* . İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kurmuş, O. (1974). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Bilim Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (2013). *Balta Limanı'na giden yol Osmanlı-İngiliz iktisâdî münâsebetleri (1580-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lewis, B. (1988). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (M. Kıratlı, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mansel, P. (2011). *Levant Akdeniz'de ihtişam ve felaketler*. (N. N. Alemdar, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). *Batılılaşma yolunda*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Pakalın, M. Z. (2008). *Sicill-i Osmanî zeyli, son devir Osmanlı meşhurları ansiklopedisi* (Cilt II - Abuk Ahmed Paşa - Ali Muzaffer Bey). (Ş. Batmaz, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1995). *19. Yüzyılda Osmanlı dış ticareti, tarihi istatistikler dizisi* (Cilt 1). Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017a). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017b). *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polanyi, K. (2017). *Büyük dönüşüm-çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Quataert, D. (2006). 19. Yüzyıla genel bakış ıslahatlar devri 1812-1914. H. İncelik, D. Quataert, H. İncelik, & D. Quataert (Dü) içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi 1600-1914* (S. Andıç, Çev., Cilt 2). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarc, Ö. C. (1999). Tanzimat ve sanayimiz. Komisyon içinde, *Tanzimat I* (s. 423-433). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı mâli tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Takvim-i Ticaret. (1866-1867). Milli Kütüphane. Süreli Yayınlar. 1962 SÇ.89.
- Tanpınar, A. H. (2016). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uygun, S. (2013). *Mesajeri Maritim kumpanyası ve Osmanlı Devleti'nde Fransız sömürgeciliği (1851-1914)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi.) Sakarya Üniversitesi, SBE, Sakarya.
- Yazıcı, N. (1989). Tanzimat döneminde ekonomi basını: "Takvim-i Ticaret". *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu, 6-7 Kasım 1989* (s. 55-68). Ankara: ODTÜ.